

KAHEKÜMNETEINE PEATÜKK.

„ARMASTUSE, au ja inimeste usalduse võitmine — sellest tulev uhkus ja võim on kohane aine kangelaslikuks jutustiseks; ainult meie meeli mõjutavad sellise edu välimised saavutised, kuid Jimi edus puudusid need. Kolmkümmend penikoormat metsa varjas nad ükskõikse maailma silmade eest ja lainete murdumise mühin piki randa lämmatas kuulsuse kõla. Tsvivilisatsiooni vool, nagu oleksid mäestikuahelad ta sada penikoormat põhja pool Patusani kaheks jaganud, haruneb idasse ja kagusse, jättes selle maakonna tasandikud ja orud, tema vanad puud ja vana inimkonna hooletult eraldatuna, nagu oleks ta mõni tähtsusetu ning murenev saareke suure, vägeva jõe harude vahel. Vanades reisirjeldistest leiata seda nime üsna sagedasti. Seitsmeteistkümnenda sajandi ärimehed läksid sinna pipra järgi, sest piprakirg näis põletavat hollandi ja inglise seiklejaid James I ajal samuti nagu armastuski. Kuhu nad küll poleks läinud pipra järgi! Piprakoti pärast olid nad valmis kõhklemata üksteisel kõrid maha lõikama ja oma hinged ära vanduma, mille eest nad muidu nii väga muretsesid: selle iha veider kangekaelsus pani neid eluga mängima tuhandel kujul; ajas nad võitma tundmatud mered, vastikud ja õudsed haigused, haavad, vangistuse, nälja, katku ja meeleheitte. Ta tegi nad suureks! Jumala eest! Ta tegi nad kangelasiks, tegi nad liigutavaiks nende äritsemis-ihaga, kuna vankumatu surm nõudis samal ajal oma osa noorelt ja vanalt. Tundub võimatuna uskuda, et paljas ahnus oleks teinud inimesed nende eesmärkide saavutamises nii püsivaiks, nii pimesi vastupidavaiks ja ohvrimeelseiks. Ja ometi riskisid need, kes mängisid oma isiku ja eluga — kõigea, mis neil oli, ainult viletsa tasu pärast. Nemad jätsid oma luud pleekima kaugetele randadele, et rikkus voolaks neile, kes elavad kodus. Meile, nende vähem kiusatud järeletulijaile, ei paista suur nende tege-

vus äriagentidena, vaid ajaloolise saatuse tööriistadena, tungides tundmatusse sisemise hääle aetuiuna, veretukse tõugatuina, tulevikuunistuse kutsuina. Nad olid imelised ja peab möönma, nad olid valmis imeliseks. Nad andsid sellest nii külmavereliselt aru, kirjeldades oma kannatusi, merede vaatlusi, võõraste rahvaste eluviisi ja hiilgavate valitsejate kuulsust.

„Patusanis leidsid nad hulgana pipart ja olid sügavalt mõjutatud sultani hiilgusest ning tarkusest; kuid pärast sajanditepikkust vaheldusrikast läbikäimist jäi maa kuidagi kord-korralt äriajamisest kõrvale. Võib-olla lõppes pipar otsa. Kuis see ka oli, aga praegu ei hooli sellest enam keegi; kuulsus on läinud, sultaniks on totter noormees, kelle pahemal kael kaks põialt; oma ebakindla ja kerjusliku sissetuleku pitsitab ta viletsailt elanikelt ja sellegi varastavad temalt ta paljud onud.

„Seda tean muidugi Steinilt. Tema nimetas mulle nende nimed ja andis lühikese ülevaate nende elust ning igapäevaelust. Tema teadis pärismaalaste riikidest sama palju kui ametlikud asutisedki, kuid tema teadused olid palju huvitavamad. Tema pidi teadma. Tema ajas rii paljudega äri ja mõnedes ringkonnas — nagu näiteks Patusanis — oli tema ettevõtte ainus, mil oli Hollandi võimudelt luba seal oma agendi pidamiseks. Valitsus usaldas tema arukust ja iseendastki mõista pidi tema ise kogu riski enda peale võtma. Ka inimesed, kes tema juures ametis, mõistsid seda, kuid nähtavasti kattis tasu nende vaeva. Hommikueinel rääkis ta minuga sellest sootuks avameelselt. Nii palju kui tema teadis (viimased sõnumid olid kolmeteistkümmend kuud vanad, nagu ta ütles täpsalt), oli loomulikuks seisukorraks äärmine ebakindlus elu ja varanduse suhtes. Patusanis oli vaenlikke jõude, ja üks neist oli radža Allang, sultani onudest kõige halvem, jõe valitseja, kes rõhus ja rõõvis kuni hävituseni pärismaalisi malailasi, kel oma täielikus kaits-

matuses puudus isegi võimalus välja rännata — ning tõepoolest, kuhu pididki nad minema või kuidas võisid nad sealt pääseda?“ nagu tähendas Stein. Pole kahtlust, nad ei tahtnudki kuhugi põgeneda. Maailm (mida piiravad kõrged ja järsud, ülepääsematud mäed) on antud suursuguste kätte ja oma radžat nad juba tundsid: tema kuulus nende omasse kuninglikku suguvõssa. Hiljem oli mul lõbu seda härrasmeest kohata. See oli räpane väike iganenud vanamees, kel õelad silmad ja lõtv suu, millega ta neelas ühe oopiumipilli iga kahe tunni tagant, ning otse vastupidi harilikule viisakusele käis ta katmata juustega, mis langesid metsikute salkudena tema kortsunud, röpasele näole. Jutule võttes ronis ta harilikult mingile kitsale lavale kuski lagunenud kuuri taolises saalis, mille mädanenud bambuspõranda pragude vahelt võis näha kaksteist kuni viisteist jalga sügavamal jätiste ja väljaheidete hunnikut maja all. Seal ja nõnda võttis ta mind vastu, kui ma Jimi saatel teda auavalduseks külastasin. Ruumis oli inimesi neljakümne ümber ja võib-olla kolm korda rohkem all hoovis. Kestis alatine liikumine, tulemine ja minemine, tõukamine ja kõnekõmin — meie selja taga. Mõned noormehed värvilisis siidrõivais vahtisid eemalt; suurem hulk, orjad ja kehvad alamad, olid poolpaljad, närustes sarongides, mis määrinud tuha ja mudaga. Kunagi pole ma näinud Jimi nii tõsisena, nii ennastvalitsevana, nii läbipaistmatuna ja mõjuvana. Keset neid mustanõlisi inimesi tema tugev, valgesse riietatud kuju ja tema valkjajuukselise pea helkivad lokid näisid endale tõmbavat kogu päikesevalguse, mis puges läbi suletud aknalaukude pragude siia tumedasse saali selle mattidest seinte ja õlgedest katusega. Tema paistis olendina mitte ainult teisest tõust, vaid ka teisest ainest. Kui nad poleks teda näinud paadiga mööda jõge üles tulevat, siis oleksid nad võinud arvata, et ta on ilmunud pilvest. Kuid tema tuli viletsas õnistanatud künas istudes (üsna

vaiksel, põlved koos, kartes muidu ümberminekut) — istudes minu laenatud plekk-kastil, süles meriväelase revolver — minu kink lahkumisel —, mida tema otustas kanda laadimata kas Kõigeväelise näpunäitel, mingi pöörase, temale nii kohase mõtte mõjul või lihtsalt loomusunnilisest taibust. Nõnda liikus ta mööda Patusani jõge üles. Miski ei võinud olla proosalisem ja ebakindlam, ebaharilikult juhuslikum ja üksildasem. Imelik saatuslikkus, mis heitis kõigile tema tegudele põgenemise, impulsiivse, mõtlematu ärajooksmise — teadmatusse hüppamise jume.

„Just see juhuslikkus rabab mind kõige rohkem. Ei Stein ega ka mina teadnud selgesti, mis asub teisel pool, kui meie — piltlikult rääkides — ta üles tõstisime ja ilma pikema jututa üle müüri upitasime. Sel silmapilgul soovisin ainult, et ta kaoks. Steinil oli oma sentimentaalnegi põhjus, mis küllalt iseloomulik. Temal oli mõte õiendada vana võlga (vist küll samasuguse vastutasuga), mida ta polnud kunagi unustanud. Tõepoolest oli ta kogu elu eriti lahke olnud nende vastu, kes pärit Briti saartelt. Tema viimane heategija oli küll šotlane — isegi sel määral, et ta nimeks oli Alexander M'Neil — ja Jimi kodukoht oli Tweedist tükk maad lõuna pool, aga kuue või seitsme tuhande penikoorma tagant paistab Inglismaa, kuigi tal harilik suurus, sedavõrt erinevas perspektiivis isegi tema omadele lastele, et sellised üksikasjad kaotavad oma tähenduse. Stein oli vabandata ja tema aimatavad kavatsused olid nii suuremeelsed, et ma pidin teda tõsiselt paluma nad esiotsa saladuses hoida. Mina tundsin, et Jimi ei pea mõjutama ükski isiklik kasulootus ja et isegi selle mõju võimalust ei tohi lasta alguses esile kerkida. Meil oli tegemist teissuguse tõelikkusega. Tema vajas peidupaika ja mida temale pakuti, oli peidupaik hädaohu hinnal, ei midagi muud.

„Kõiges muus olin temaga täiesti avameelne ja ma

isegi (nagu siis uskusin) liialdasin tema ettevõtte häda-
ohtu. Tõepoolest ei osanud ma asja õiglaselt hinnata; tema esimene päev Patusanis pidi peaaegu jääma ka tema viimseks — oleks jäänud tema viimseks, kui ta poleks olnud iseenda vastu nii hoolimatu, nii halastamatu ja poleks vaevaks võtnud oma revolvril laadida. Mäletan, kuis tema kangekaelne, aga loid alistus asendus pikkamisi üllatusega, huviga, imestusega ja poisi-liku himuga, kui avasin talle oma plaani tema pelgupaiga suhtes. See oli juhus, millest ta ise oli unistanud. Ta ei suutnud mõista, millega tema oli ära teeninud, et mina . . . Teda lastagu kas-või maha, kui ta mõistaks, millele ta võlgneb . . . Ja see oli Stein, see äri-mees, kes . . . kuid muidugi olin mina see, kes oli . . . Ma katkestasin teda. Ta kõne muutus segaseks ja tema tänutundmus valmistas mulle seletamatut piina. Mina ütlesin temale, et kui ta selle juhuse eest tõepoolest kellelegi erilist tänu võlgneb, siis ühele vanale sõtlasele, kellest ta kunagi midagi pole kuulnud, kes on juba paljude aastate eest surnud ja kellest vaevalt rohkem mäletatakse, kui et tal oli mürisev hääl ja mingi karm ausus. Tõepoolest polevat aga kedagi olemas, kes peaks tema tänu vastu võtma. Stein laskvat temale kui noormehele osaks saada abi, mida ta ise oma noores eas olevat kelleltki teiselt vastu võtnud, ja mina polevat teinud rohkem, kui ainult nimetanud tema nime. Selle peale ta punastus ja mudides oma sõrmede vahel paberitükki, tähendas kohmetult, et mina olevat teda alati usaldanud.

„Mina mõõnsin, et see on nii, ja lisasin natukese aja pärast juurde, et oleks olnud hea, kui ta oleks jälginud minu eeskujut. „Arvate, et ma pole seda teinud?“ küsis ta piinlikkustundega, ja tähendas kogeldes, et selle näitamiseks peab juhuse olema; siis näost rõõmsamaks minnes ütles ta valju häälega, tema ei andvat mulle mingit põhjust kahetseda oma usaldust, mis — mis . . .

„„Ärge mõistke mind võõriti,“ rääkisin vahele. „Ei seisa teie võimuses, mind midagi kahetsema panna.“ Ei tulevat mingeid kahetsusi ja kuigi tuleks, siis olevat see ainult minu enda asi: teisest küljest soovisin tal selgesti mõista, et see ettevõtte, see — see — katse olenes temast endast; tema ise olevat selle eest vastutav, ei keegi muu. „Kuis nii? Kuis nii?“ kogeles ta, „just seda ma . . .“ Ma palusin teda mitte kohtlane olla ja tema oli nõutum kui kunagi varem. Ta olevat kõige paremal teel oma elu talumatuks muutma . . . „Kas arvate seda tõesti?“ küsis ta rahutult, kuid lisas silmapilgu pärast usaldavalt juurde: „Ma olin ju peaaegu hakkama saamas, eks olnud?“ Võimata oli temaga kurjustada: ma ei suutnud naeratust tagasi hoida ja ütlesin temale, et inimesed, kes nõnda talitavad, saavad vanul päevil kõrves erakuiks. „Pagan võtku neid erakuid!“ ütles ta kaasakiskuva elavusega. Muidugi ei olevat temal kõrve vastu midagi . . . „See rõõmustab mind,“ ütlesin mina. Sinna tulevat ka temal minna. Kuid ka seal leidvat ta küllaldaselt elu, julgesin mina lubada. „Jajah,“ ütles tema agaralt. Tema olevat soovi avaldanud, jätkasin mina järeleandmatult, ära minna ja ukse enes järel sulgeda . . . „Tegin ma seda?“ katkestas ta mind imeliku süngusehooga, mis näis teda katvat pealaest kuni jalatallani nagu mõõduva pilve vari. Kõigest hoolimata oli ta ometi nii ilmekas. Imeline! „Tegin ma seda?“ kordas ta kibedalt. „Te ei või ometi öelda, et mina oleksin sellega suurt kära teinud. Pealegi võin ma sellest kinni pidada — ainult, pagan võtku, näidake mulle see uks. . .“ „Väga hea. Minge,“ ütlesin ma vahele. Ma võivat temale pühalikult töötada, et see langeb tema selja taga kõvasti kinni. Tema saatus, milline see ka oleks, jäävat teadmatuks, sest kogu see maa, nii mäda kui see ka ei olevat, polevat siiski veel vahelesegamiseks küllalt küps. Saavat ta kord sinna, siis olevat see välismaailmale sama hea, nagu poleks ta kunagi elanudki. Temal ei olevat muud

midagi, kui aga oma jalatallad seismiseks, kuid nende tugipinna pidavat ta endale alles muretsema. „Pole kunagi elanud — seda ma just soovin, jumala eest!“ lausus ta endamisi. Tema silmad, mis rippusid minu huulte küljes, sädelesid. Kui ta olevat tingimustest hästi aru saanud, lõpetasin mina, siis polevat tal paremat teha, kui esimesse juhulikku sõidukisse karata ja Steini maja juurde sõita, et saada lähemaid juhatusi. Ta tormas enne uksest välja, kui jõudsin lõpetada.“

KAHEKÜMNENEKOLMAS PEATÜKK.

„TA tuli alles järgmisel hommikul tagasi. Ta oli jäetud lõunasöögiks ja ööseks. Kunagi ei olevat ta nii imelist inimest näinud kui see mr. Stein. Tal oli taskus kiri Corneliusesele („see on see, kes peab oma pambu pakkima,“ seletas ta silmapilkses ülendatud meeleolu languses) ja rõõmuga näitas ta õhukeseks kantud ja graveeringu jälgedega hõbesõrmust, nagu seda tarvitavad pärismaalased.

„See oli tema esitluskiri kellelegi vanamehele nimelise Doramin — ühele mõjuvamaid mehi seal kaugel — suurele asjamehele — kes oli olnud mr. Steini sõbraks tema seikluste päevil. Mr. Stein nimetanud teda oma „sõjakaaslaseks“. Sõjakaaslane — see on hästi öeldud. Eks ole? Ja kas ei kõnelnud mr. Stein imeiliselt hästi inglise keelt? Öelnud, tema õppinud seda Tselebesil — säärases kummalises kohas! See oli hirmus naljakas. Eks ole? Ta rääkivat teatud murrakuga — mingi ninahäälega — kas mina seda polnud märganud? Vana Doramin andnud talle selle sõrmuse. Nemad vahetanud kingitisi, kui nad viimati lahkunud. Midagi igavese sõpruse töötuse taolist. Peenike — mis? Pidid elu päästmiseks maalt põgenema, kui see Mohammed — Mohammed — Mis-ta-nimi tapeti. Seda lugu ma tundsin, ja muidugi. Näib pagana metsik, eks?...“

„Nõnda laskis ta ühtesoodu, unustades oma toidu, nuga ja kahvel käes (ta tabas mu hommikueinelt), kergelt punastunud ja silmad mõne varjundi võrra tumedamad, mis oli temas erutuse tunnuseks. Sõrmus olevat tal otsekui volikirjaks („See on midagi sellist, nagu loete raamatuid,“ tähendas ta heakskiitvalt vahele) ja vana Doramin tegevat tema heaks kõik võimaliku. Mr. Stein olevat kunagi päästnud Doramini elu — palja juhuse tõttu, nagu Stein ise tähendanud, kuid temal — Jimil — olevat selles asjas oma eriarvamus. Mr. Stein olevat just see õige mees sellise juhuse tabamiseks. Ükskõik. Juhus või kavatsus, kuid temale, Jimile, olevat see määratuks abiks. Annaks ainult jumal, et see kena vanamees pole vaheajal veel kõrvu pea alla pannud. Mr. Stein ei teadvat sellest midagi. Juba üle aasta polevat ta saanud mingeid sõnumeid; see rahvas seal pidavat lakkamatut sõda ning jõgi olevat suletud. Pagana rumal! Kuid pole viga, küll tema juba leidvat prao, kust sisse pugeda.

„Ta avaldas minusse oma erutava lobisemisega sügavat mõju, ajas peaaegu hirmu peale. Ta oli jutukas nagu mõni poiss pika koolivaheaja eelõhtul lootuses, et teda ootavad mõnusad vembud, ning selline meeleolu täiskasvanud mehel, liiatigi praeguses seisukorras, on midagi harukordist, pisut hullumeelne, hädaohtlik, ebakindel. Ma olin parajasti valmis teda paluma võtta asju tõsiselt, kui ta pillas oma noa ja kahvli (ta oli hakanud sööma, õigem toitu alla kugistama — ebateadlikult) ning hakkas otsima midagi oma taldriku ümbert. Sõrmus! Sõrmus! Kuhu pagan ta... Ah! seal ta oligi... Ta pani oma suure käe sõrmuse peale ja katsus kordamööda kõiki oma taskuid. Issand! Oleks vast tükk, kui ta selle kaotaks. Ta mõtles tõsiselt, käsi rusikas. Õige! Ta riputab selle neetud asja endale kaela! Ja ta tahtis seda viibimata teostada, leides tüki paela (mis oli puuvillase saapapaela moodi). See siin! Sellest saab pael! Oleks ju pagana tükk, kui... Esimest korda tabas ta pilk minu nägu ja see rahustas teda

pisut. Mina vististi ei oskavat kujutleda, ütles ta lapseliku tõsidusega, kui tähtsaks tema peab seda kinki. See tähendavat sõpra ning sõber olevat hea asi. Tema teadvat pisut sellest. Ta nokutas mulle tähendusrikkalt pead, kuid ennekui mina jõudsin tõrjuvalt viibata, toetas ta oma pea käele ja jäi natukeseks ajaks vaikselt istuma, mängides mõtlikult leivaraasukestega laudlinal. „Uks kinni paugutada — see oli väga toredasti öeldud,“ hüüdis ta, karates üles ja hakates toas käima, mille juures ta tuletas mulle meelde oma õlgade seisundi ja pea pöördega ning tormakate ja ebatasaste sammudega seda ööd, mil ta kõndis samuti, ise pihtides, seletades — nimetage seda kuis tahate — aga eel kõige elades — elades minu ees oma väikese koorma all kogu oma ebateadliku kavalusega, mis oskas mureallikastki ammutada lohutust. See oli sama teguviis, sama, kuid siiski lahkuminev, nagu mõni tujukas kaaslane, kes juhatab su täna õigele teele, kuna ta aga homme samade silmade, samade sammude ja sama ajega viib su lootusetult metsa. Tema samm oli kindel, tema eksivad, tumenedud silmad näisid toas midagi otsivat. Üks tema sammest kõlas kuidagi valjemini kui teine — põhjuseks vististi king — ja tekitas imeliku mulje, nagu oleks tema kõnnakul mingi nägematu takistus. Üks tema käsi oli sügavasti püksitasku surutud, teise ta heitis äkki üle pea. „Uks kinni lüüa!“ hüüdis ta. „Seda olen ma oodanud. Ma näitan veel... Ma... Olen kõigeaks paganaks valmis... Olen sellest unistanud... Issand! Sellest kõigest välja. Issand! See on lõpuks ometi õnn... Teie oodake. Ma...“

„Ta raputas kartmatult pead ning ma tunnistan, et esimest ja viimist korda meie tutvuse ajal ma panin ootamatult tähele, et temast oli mul villand. Milleks see kiitlemine? Ta tampis toas ringi, pildudes mõttetult käsi, ja katsus vahetevahel, kas sõrmus oli ikka veel riiete all rinnal. Mis mõte oli sellisel erutusel mehe juures, kes oli määratud äriselliks ja pealegi

veel paigale, kus polnud mingit äri? Milleks üürata väljakutset kogu maailmale? See polnud kohane meelelaad ühelegi ettevõttele lähenemiseks; kohatu meelelaad mitte ainult temale, ütlesin ma, vaid igale inimesele. Ta jäi minu ette seisma. Kas arvan mina nõnda? küsis tema mitte põrmugi langenud meeolus, pealegi veel naeratusena, milles mina näisin äkki avastavat midagi häbematu. Kuid mina olen ju temast kakskümmend aastat vanem. Noorus on häbematu, see on tema õigus — tema hädavajalikkus; tema peab enda maksma panema ja iga maksmapanek siin kahtluste maailmas on väljakutse, on häbematus. Ta läks ära kaugesse nurka ja kui ta sealt tagasi tuli, asus ta — piltlikult öeldes — minu lõhkikiskumisele. Ma rääkivat sellepärast nõnda, et mina — isegi mina, kes olin olnud tema vastu lõpmata kena — isegi mina tuletavat meelde — tuletavat meelde — tema vastu — seda, mis — mis oli sündinud. Mis siis veel rääkida teistest — maailmast? Polnud ju siis ime, et tema pidi välja minema, mõtles välja minna, mõtles välja jääda — taeva nimel! Ja ma rääkivat temale kohasest meelelaadist!

„Mitte mina ega maailm pole need, kes ei unusta,“ hüüdsin ma. „See, kes ei unusta, olete teie.“

„Ta ei pilgutanud silmagi ning jätkas hoogsalt: „Unustada kõik, igauhte, igauhte...“ Tema hääl langes... „Ainult mitte teid,“ lisas ta juurde.

„Jah, ka mind — kui see peaks aitama,“ ütlesin samuti vaikselt toonil. Peale seda jäime natukeseks ajaks vaikseks ja loiuks, nagu oleksime väsinud. Siis hakkas ta uuesti rahulikumalt pääle ja rääkis mulle, mr. Stein andnud talle nõu umbes kuu aega seal oodata, et näha, kas tal on võimalik sinna jääda või mitte, ja alles siis hakata endale uut maja ehitama, nõnda võib-olla hoidudes ehk „ilmotstarbeta kuludest“. Tema tarvitas väga naljakaid väljendisi — nimelt Stein. „Ilmotstarbeta kulud“ oli hea... Jääda? Jah muidugi! Tema juba jääb. Las ta aga saab kord sinna — see on kõik.

Tema vastutab selle eest, et ta jääb. Kunagi ei tule ta sealt ära. Jääda oli küllalt kerge.

„Ärge olge ometi nii hulljulge,“ ütlesin mina, sest mul hakkas tema ähvardavast toonist öudne. „Kui elate küllalt kaua, siis tahate ka tagasi.“

„Tagasi milleks?“ küsis tema nagu kaugelt, silmad kiindunud kellale seinal.

„Ma vaikisin silmapilguks. Tähendab — ei kunagi enam?“ ütlesin ma. „Ei kunagi,“ kordas tema unistavalt, ilma et oleks mulle otsa vaadanud, ja siis kukkus ta äkki uude kärsitusse: „Issand! Kell on juba kaks ja minu laev sõidab minema kell neli.“

„See oli õige. Üks Steini brigantiin sõitis sama päeva pärastlõunal lääne poole välja ja Jim pidi sellega kaasa minema, sest sõidu edasilükkamiseks polnud keegi käsku andnud. Ma arvan, Stein oli selle unustanud. Jim tormas minema, et oma asjad ära tuua, ja mina läksin omale laevale, kus tema pidi mind veel kord külastama teel välisreidile. Tema tuligi suure rutuga, nahkkohvri kätte otsas. See ei kõlvanud ja mina pakkusin talle oma vana plekk-kohvrit, mis pidi olema veekindel, vähemalt niiskuskindel. Ümberpakkimise ta toimetas lihtsalt seega, et puistas oma kohvri sisu teise, nagu tühjendatakse nisukotti. Muu seas nägin kolme raamatut: kaks väikest, tumedas köites, ja mingi paksu roheline, kuldilustistega — odava Shakespeare'i koguteoste väljaande. „Teie loete seda?“ küsisin. „Jah. Parim asi inimese meeoleu tõstmiseks,“ ütles ta ruttu. Mind üllatas see hinnang, kuid meil polnud vähimatki võimalust pikemalt kõnelda Shakespeare'ist. Raske revolver ja kaks karpi padruneid seisid kajutilalal. „Palun võtke see,“ ütlesin mina. „See ehk aitab teid sinna jääda.“ Vaevalt olid need sõnad mul suust, kui juba märkasin, milline julm tähendus neil võis olla. „Aitab teid ehk sinna saada,“ parandasin oma ütlust kahetsedes. Kuid teda ei heidutanud minu tume tähendus; tema tänas mind liialdatult ja

tormas minema, hüüdes mulle „Elage hästi“ üle öla. Kuulsin läbi laevakülje ta häält paadimehi kiirusele sundivat ja laevapärast vaadates nägin ta paadi sõitvat ümber laevatohu. Tema istus kummardudes ettepoole ja kihutas sõudjaid taga hääle ning liigutustega; ja kuna ta hoidis revolvrit käes ja näis sihtivat paadimeeste pea pihta, siis ei unusta ma kunagi selle nelja jaavalase hirmunud nägusid ja nende hullumeelseid aerulööke, mis kahmasid selle vaatepildi mu silmist. Ja kui ma siis ümber pöördusin, oli esimeseks asjaks, mis mulle silma torkas, kaks padrunikarpi kajutilalal. Ta oli unustanud need kaasa võtta.

„Andsin käsu paadi silmapilk sõiduvalmis panna, kuid Jimi aerutajad hirmuga, et nende elu ripub juuksekarva otsas, seni kui see hullumeelne istub neil paadis, olid nii kärmad, et ennekui mina olin läbinud poolmaad kahe laeva vahel, nägin juba Jimi ronivat pardale, kuhu anti ka tema kohver. Brigantiinil olid kõik purjed lahti, peapuri oli juba üles tõmmatud ja ankruvinn hakkas ragisema, kui mina astusin laevalaale: tema kapten, aasta neljakümnene käbe segaverelane, sinine flanellikond seljas, elavad silmad, sidrunikarva ümmarik nägu ja väikesed harvad vurrud, mis langesid mõlemale poole pakse huuli, tuli naeratades vastu. Ometi selgus, et oma rahuldunud ja lõbusale välimusele vaatamata ta oli nukra iseloomuga. Minu märkusele vastates (kuna Jim oli silmapilguks alla läinud) ta ütles: „Oh jaa, Patusan.“ Tema pidi selle herra viima jõesuhu, kuid „ei kunagi mööda jõge üles“. Tema sorav inglise keel näis kuuluvat kuhugi sõnaraamatusse, mille kokku seadnud mõni hullumeelne. Kui mr. Stein oleks soovinud, et tema kapten, „sõidaks üles“, siis oleks ta „ausasti“ (arvan, ta tahtis öelda aupaklikult — kuid pagan teda teab) vastu väidelnud „varanduste julgeoleku suhtes“. Kui seda poleks tähele pandud, siis oleks ta esitanud „alistumise lahkimiseks“. Kaks-teistkümmend kuud tagasi oli ta sinna teinud oma vii-

mase teekonna ja kuigi mr. Cornelius „lunastas palju pakkumisi“ mr. radža Allangile ja „pearahvale“ tingimusel, mis tegi kaubanduse „linguks ja tuhaks suus“, ometi anti tema laevale metsast tuld „vastamatute salkade“ poolt kogu jõe pikkusel, mis sundis tema mehi „hoidma oma liikmeid tummalt varjudes“, nii et brigantiin pidi peaaegu liivajoomele kinni jooksuma, kus ta „oleks olnud hukatav sealpool inimeste abi“. Seda meelde tuletades võitles vastik meelepaha tema laias lihtsas näos uhkusega oma kõneosavuse üle, sest ta ise jälgis hoolega oma sõnade voolu. Ta heitis mulle süngeid ja säravaid pilke ja vaatles rahuldunult oma sõnade kahtlematut mõju minusse. Tumedad virvendused jooksid ruttu üle rahuliku mere ja brigantiin, esimarsipuri juba ülal ja peapoom keset laeva, paistis selle virvenduse keskel nagu nõutuna. Kapten rääkis hambaid kiristades edasi, et radža olevat „naermaajav hüään“ (ei osanud kujutella, kuid ta võis tulla hüüani peale), kuna keegi teine olevat palju petlikum kui „krokodilli pisarad“. Ühe silmaga oma mehi ettepoole vahtides ta andis oma sõnakusele vaba voli — võrreldes seda paika seal „kauase parandamatusena metsikuks tehtud murdjate puuriks“. Ma arvan, „parandamatusena“ ta mõtles karistamatust. Temal polevat vähimatki kavatsust, hüüdis ta, „iseend esitada eesmärgilise röövimise esemeks“. Venitatud hüüded, mis aitasid meestel ankrut vinnates takti pidada, jõudsid lõpule ja kapten vähendas oma häält. „Väga palju liiga Patusanist,“ lõpetas ta energiliselt.

„Hiljem ma kuulsin, ta talitanud seal nii huisapäisa, et teda seotud radža maja ette kaelapidi posti külge, mis seisnud keset mudaloppi. Ta kulutanud suurema osa päevast ja kogu öö selles piinavas seisundis, kuid on kõik oletused arvamiseks, et see oli mõeldud ainult naljana. Ta vist mõtiskles endamisi sellest hirmsast sündmusest ja kõnetas siis tõredal toonil meest, kes läks tüüri juurde. Kui ta pöördus uuesti minu poole,

oli ta toon asjalik ja kiretu. Tema tahtis selle džentlmeni viia Batu Kringi jõe suhu (Patusani linn „seisab oma asukohaga sisemaa pool kolmkümmend penikoormat“, tähendas ta). Kuid tema silmis, jätkas ta — tema endise sõnarohkuse asendas tüdinud, väsinud veendumus — oli see džentlmen juba „laiba sarnasuses“. „Mis? Mis te ütlete?“ küsisin mina. Tema tegi endale ehmatanult metsiku näo ette ja katsus jäljendada selja tagant läbipistmise toimingut. „Juba ära saadetud laiba taoline,“ seletas ta tolle talumatult ülespuhutud näoga, millega temataolised kujutlevad avaldada nutikust. Tema selja taga märkasini Jimi rahulikult naeratavana, käega viipavat, et katkestada karjatus minu huulil.

„Siis, segaverelase karjades käske, kuna ta ise kipus tähtsusest pakatama, ja kriiksuvate raade ning raskete poomide tõustes, Jim ja mina seisime üksinda peapurjest alla tuule, kus haarasime teineteise käed ja vahetasime viimased tõttavad sõnad. Minu süda oli vabamenud tumedast meelepahast, mis oli hingitsenud kõrvuti huviga Jimi saatuse vastu. Segaverelase rumal lobisemine andis oodatavaile viletsusile ja hädaohtudele suurema reaalsuse kui Steini ettevaatlikud seletused. Selle tõttu teatud vormlikkus, mis oli ikka omane olnud meie kõnelustele, kadus täiesti; arvan, et nimetasin teda „kalliks poisiks“ ja tema lisas sõna „vanamees“ mingile pooleldi väljendatud tänule juurde, nagu oleks eesisev risk ta aastate ja tundmuste poolest minuga ühesugusemaks muutnud. Oli silmapilk tõsist ja sügavat intiimsust, mis ootamatu ja üürrike, nagu mõne igavestikestva ja päästva tõe pilk. Ta pingutas end minu rahustamiseks, nagu oleks tema meist kahest see küpsem. „Hea küll, hea küll,“ ütles ta ruttu ja tundmusega. „Töotan ettevaatlik olla. Jah, ma ei pane midagi mängule. Mitte ainukest tsipakestki. Muidugi mitte. Ma kannatan välja. Ärge muretsege. Issand! Tunnen, nagu ei võiks miski minusse kinni hakata. Mis siis! Kõik on õnnestumises. Sellist suurepärasest juhust ei

lase ma kunagi mööda! . . .“ Suurepärane juhus! Noh, see oli suurepärane, kuid juhustest tuleb see, mis inimesed neist teevad, ja kuis võisin ma teada? Nagu ta ütles, isegi mina — isegi mina ei võinud tema õnnetusi unustada. See oli tõsi. Ja kõige parem oli, et ta läks.

„Minu paat jäi brigantiini sõiduvette maha ja mina nägin teda loojeneva päikese valguses oma mütsi tõstvat kõrgele pea kohal. Kuulsin segast hüüdu: „Te kuulete veel minust.“ Minu silmad olid merevee sädelusega tema jalge all liig pimestatud, kui et oleksin võinud teda näha selgesti; saatuselt oli juba nõnda määratud, et ma teda selgesti ei pidanud nägema; kuid ma võin teile kinnitada, et ükski inimene poleks võinud paista temast vähem „laiba sarnasuses“, nagu too segavereline õnnetuseronk oli äsja sõnastanud. Jimi küünarnuki all torkas silma selle väikese viletsakese nägu, mis vormilt ja värvilt tuletas meelde küpse kõrvitsat. Ka tema tõstis oma käe nagu allapoole sihitud hoobiks. *Absit omen!*“¹⁾

KAHEKÜMNENELJAS PEATÜKK.

„PATUSANI rand (ma nägin teda aastat kaks hiljem) on sirge ja sünge ning vahib aurusele merele. Madalaid kaljusid katvate roomavate taimede ja põõsaste tumerohelise lehestiku keskel paistavad punased teerajad roostekoskedena. Jõesuudme ümber laiuvad soised madalikud vaatega teravaile sinistele mäetipudele üle laialdaste metsade. Lahtisel merel seisab ahel saari — ahel süngeid, murenevaid kogusid — igaveses päikesesära virvenduses, nagu oleksid nad jäänused müürist, mille murdnud meri.

1) Jumal hoidku ettetähenduse eest.

„Batu Kringi juures jõesuuharul asub kalameeste küla. Jõgi, mis oli seisnud nii kaua suletuna, oli nüüd vaba ja Steini väike kuunar, milles sooritasin oma sõidu, murdis endale tee läbi voogude kolme veetõusu kestes, ilma et oleks olnud laskmisi „vastamatute hulkade“ poolt. See asjade seisukord kuulus juba kaugemale ajalukku, kui uskuda kalameeste küla eakat vanemat, kes tuli nii-öelda lootsina laevale. Tema rääkis minuga (teine valge mees, keda ta üldse näinud) usaldavalt ja suurim osa ta kõnest puudutas tema nähtud esimest valget inimest. Tema nimetas teda tuan Jimiks ja tema jutustuse tooni iseärasuseks oli usaldavuse ja aukartuse segu. Nemat külas seisid selle isanda erilise kaitse all, mis näitas, et Jim ei kandnud nende vastu halba südames. Kui ta mind hoiatas, et ma saan temast veel kuulda, siis oli tal olnud õigus. Juba käis suust suhu, veetõus pöördunud kaks tundi harilikust varem tagasi, et aidata tal mööda jõge üles sõita. Jutukas vanamees ise oli tema küna juhtinud ja seda loodusnähtu imetlenud. Veel enam, kogu see au ja kuulsus oli nüüd tema perekonnas. Tema poeg ja väimees olid sõudnud, kuid nemad olid ilma kogemusteta noorukesed ega pannud küna kiirust enne tähele, kui tema juhtis nende silmad sellele hämmastavale tõsiasjale.

„Jimi tulek sai kalameeste külale õnnistuseks, kuid neile, nagu paljudele teistelegi, oli õnnistuse kuulutajaks hirm. Nii palju inimpõlvi oli vaheldunud sest ajast saadik, kus viimane valge mees käis nende jõesuus, isegi mälestus temast oli kadunud. Ilmutus, mis astus nende juurde alla ja nõudis kõikumatult, et teda viidaks üles Patusani, oli hämmastav, tema kindlus hirmuäratav, tema suuremeelsus enam kui kahtlane. See oli kuulmatu nõudmine. Sellele polnud eelikut. Mis ütleks radža selle kohta? Mis teeks ta nendega? Suurem osa ööst kulutati nõu pidades: kuid vahenditu hädaoht, mis ähvardas sellelt imelikult mehelt, näis olevat nii suur, et lõpuks ometi

pandi vilets küna sõiduvalmis. Naised kiljusid mures, kui küna hakkas liikuma. Keegi jultunud vana nõid vandus võõra ära.

„Jim istus künas, nagu ma juba ütlesin, oma plekist kohvril, hoides laadimata revolvril süles. Ta istus ettevaatlikult — millest pole miski väsitavam — ja nõnda sõitis ta maale, mille pidi täitma oma vooruste kuulsusega sisemaa sinistest mäetippudest kuni mereainete valge palistuseni. Esimesel jõekäärul ta kaotas silmist mere tema alaliselt töötavate voogudega, mis tõusid, vajusid ja kadusid, et uuesti tõusta — võitleva inimsoo täppis võrdkuju — ja nägi liikumata metsi, mis tugevasti juurdunud mulda, süstes vastu päikesepaistele igavesti püsivatena oma traditsiooni tumedas võimuses nagu elu ise. Ja tema õnn istus loorituna ta kõrval, nagu idamaine mõrja, kes ootab, et tema isand paljastaks ta näo. Ka tema oli tumeda ja vägeva traditsiooni pärija! Ometi ütles ta minule, et tema pole ennast kunagi tundnud nii rõhutatuna ja väsinuna kui selles jõekünas. Ta ei võinud muid liigutusi teha, kui aga vargsi pool kookospähkli koort võtta, mis seisis tema jalge vahel, ja sellega ettevaatlikult keha hoides pisut vett künast välja tõsta. Ta avastas, kui hirmus kõva on istuda plekk-kohvril. Temal oli kangelaslik tervis, kuid mitu korda selle sõidu kestes tundis ta uimasusehoogu ja vahetevahel püüdis ta segaselt aimata selle villi suurust, mille päike põletas tema seljale. Ajaviiteks katsus ta ettepoole vahtides otsustada, kas see mudane ese, mis lamas veeserval, oli mõni puupakk või alligaator. Kuid varsti pidi ta selle toiminguga jätma. Selles polnud mingit nalja: alati oli see ese alligaator. Üks neist plartsatas jõkke ja pidi peaaegu küna ümber lööma. Kuid see erutus möödus kohe. Pikal, tühjal jõekaldal oli ta väga tänulik ahvikarjale, kes tuli alla vee äärde ja saatis talle hirmsa sõimuvalingu järele. Selline oli tema tee oma suurusele lähenedes, mis oli tõelik, nagu

inimene seda üldse saavutanud. Peaasi, ta igatses päikese loojakut, ja vaheajal tema kolm sõudjat valmistusid ette oma kavatsuse täidesaamiseks — Jimi äraandmiseks radžale.

„Ma arvan, et olin väsimusest oimetu või silmapilguks suikuma jäänud,“ rääkis Jim. Esimene asi, mis ta tähele pani, oli see, et küna lähenes kaldale. Siis nägi ta, et metsad on maha jäänud ja et esimesed majad paistavad eemal kõrgemal, et pahemal pool on postaed ja et tema mõlamehed kargavad madalal kohal kaldale ning panevad kannad välkuma. Loomusunniliselt kargas ta neile järele. Alguses arvas ta enda olevat maha jäetud mingil arusaamatul põhjusel, kuid siis kuulis ta erutatud hüüdeid, nägi värava avanavat, kust väljus kari inimesi, kes tulid temale vastu. Samal ajal ilmus jõeale paaditais sõjariistus mehi, kes sõitsid tema tühja küna kõrvale ja tegid nõnda tema taganemise võimatuks.

„Olin liig jahmatunud, kui et olla üsna kül-mavereline — te saate ju aru? ja kui revolver oleks mul olnud laetud, siis oleksin mõne maha lasknud — võib-olla ka kaks, kolm ja see oleks olnud mu lõpp. Kuid revolver polnud laetud. . .“ „Miks siis mitte?“ küsisin mina. „Noh, ma ei suutnud ju ometi kogu rahvaga võitlusse astuda ja ma ei tulnud ometi siia, nagu kardaksin ma oma elu pärast,“ seletas tema, minule heidetud pilgus tema hariliku kangekaelse jonnakuse ilme. Mina hoidusin tähendamast, et inimesed ei võinud ju teada, kas revolver oli laetud või mitte. Tal tuli otsida endale omamoodi rahuldust. . . „Igatähes ta polnud mitte laetud,“ kordas ta beatujuliselt, „ja sellepärast seisin ma paigal, ning küsisin neilt, milles on asi. See näis nad rabavat tummusega. Nägin, kuis üks neist varastest läks minema minu kohvriga. See pikakoivaline vana kelm Kassim (näitan teda teile homme) jooksis suurte lii-

gutustega minu juurde ja ütles, et radža tahtvat mind näha. Mina ütlesin: „Väga hea.“ Ka mina tahtsin radžat näha ja sellepärast sammusin lihtsalt väravast sisse ning — ning — siin ma olen.“ Ta naeris ja küsis siis ootamatu rõhuga: „Ja kas teate, mis on selles kõige parem? Mina ütlen teile: see on teadmine, et kui mind oleks hävitatud, siis oleks olnud kaotajaks pooleks see paik siin.“

„Nõnda rääkis ta mulle oma maja ees tähendatud õhtul — kui olime näinud kuu tõusvat üle kuristiku kahe mäe vahel, nagu oleks ta mõni hauast tõusev vaim; tema helk kerkis külmana ja kahvatuna, nagu surnud päikesepaiste viirastus. Kuuvalguses on midagi kummitislikku; temal on kõik kehatu vaimu kiretus ja ka midagi tema arusaamatust salapärasusest. Tema on meie päikesepaistele, sellele — öelge mis tahes — meie elu allikale sedasama, mis vastukaja häälele: eksiteele viiv ja segav, olgu hüüe pilkav või kurb. Tema röövib kõigilt materia vormelt — mis on lõpuks ometi meie valdkond — nende sisu ja annab ainult varjudele õudse reaalsuse. Ja varjud olid meie ümber väga reaalsed, kuid Jim paistis minu kõrval tugevana, nagu ei võiks miski — isegi kuuvalguse saladuslik võim mitte — temalt röövida ta reaalsust minu silmis. Võib-olla ei suutnud enam miski teda puutada sest ajast saadik, kus ta oli üle elanud tumedate jõudude rünnaku. Kõik oli vaikne, kõik oli rahulik, isegi jõel uinusid kuukiired nagu tiigil. Oli kõrgevee silmapilk, liikumatuse silmapilk, mis vajutas sellele mahajäetud maanurgale oma äärmise eraldatuse pitseri. Majad, mis surusid piki laia, säravat vee-pinda, kus polnud näha ainustki virvendust või läigatust, astudes vette tõukleva, ebamäärase, halli, hõbedase, mustade varjudega segatud roduna, nagu oleksid nad kari tontlikke vormita olendeid, kes tungivad ettepoole, et juua tontlikult elutust jõest. Siinseal vilkus punane helk bambusseinte vahel soojalt

elava sädemena, olles inimese armastuse, peavarju ja rahu tunnuseks.

„Ta rääkis mulle, et tema on sagedasti vaadelnud neid väikesi sooje leeke kustumas üksteise järele, et tema on armastanud näha inimesi magama minemas oma silmade all, usaldades homsest päeva.“ „Siin on rahulik, mis?“ küsis ta. Ta polnud kõnekas, kuid ometi peitus sügav mõte selles, mis ta ütles: „Vaadake neid maju; siin pole ainustki sellist, kus mind ei usaldataks. Issand! Ma ju ütlesin teile, et ma kannatan välja. Küsige mõnelt mehelt, naiselt või lapselt.“ Ta peatus. „Noh, igatahes on minuga nüüd korras.“

„Ma tähendasin talle kohe, et ometi kord on ta saanud sinnamaale. Ütlesin, et mina olin selles ikka kindel. Tema raputas pead. „Kas olite seda tõesti?“ Ta surus mu käsivart kergesti pealtpoolt küünarnukki. „Noh, siis oli teil õigus.“

„Selles oli kõrgendatud meeoleolu ja uhkust, oli peaaegu aukartust selles vaiksuses hүүdes. „Issand!“ lausus ta, „kui ainult mõelda, mis see minule tähendab.“ Jällegi ta surus mu kätt. „Ja teie küsite ainult, kas ma mõtlen lahkuda. Armuline jumal! Mina! Lahkuda! Eriti nüüd, kus olete mulle rääkinud mr. Steinist. . . Lahkuda! Na! See ajab mulle hirmu peale. See oleks — see oleks raskem kui surm. Ei — ausõna! Ärge naerge. Ma pean tundma — iga päev, iga kord kui avan silmad — et mind usaldatakse — et kellelgi pole õigust — te ju teate? Lahkuda! Kuhu? Milleks? Mida saama?“

„Mina rääkisin talle (tõepoolest oli see minu külastamise peapõhjus), et Steinil on kavatsus temale kinkida oma maja ja kaubaladu teatud kergeil tingimustel, mis annaksid sellele tehingule täiesti korra- ja õigusepärase välimuse. Tema hakkas alguses puris- tama ja trampima. „Pagan võtku teie õrnatundlust!“ hüüdsin mina. „Asi pole põrmugi Steinis. Tema

annab teile ainult selle, mis te olete iseendale muret-
senud. Ja igatahes hoidke oma väljendised M'Neili
tarvis — kui kohtate teda teises ilmas. Loodan, et
see niipea ei sünni. . .“ Ta pidi lõpuks minu väitlu-
sile alistuma, sest kõik tema saavutused, usaldus, kuul-
sus, sõbrused, armastus — kõik need asjad, mis tegid
ta isandaks, muutsid ta ka vangiks. Ta vaatas oma-
niku silmaga õhturahule, jõe, majadele, metsade iga-
vesele elule, vana inimkonna püsivusele, maapinna sa-
ladusile, omagi südame uhkusele: kuid tõepoolest
need asjad vallutasid tema ja tegid ta omaks kuni
sisemise mõttenigi, vere vähimagi liikumiseni, viimase
hingetõmbuseni.

„See oli midagi, mille peale võis olla uhke. Ka
mina olin uhke — tema peale, kuigi polnud nii väga
kindel selle muinasjutulise tehingu väärtuses. See oli
imeline. Ma ei mõelnud nii väga tema kartmatusele.
On imelik, kui vähe ma seda arvestasin: nagu oleks
see midagi liiga konventsionaalset selleks, et olla as-
jade aluspõhjaks. Ei. Mina olin rohkem rabatud teis-
test omadusist, mis ta oli avaldanud. Tema oli tões-
tanud oma taipu võõra seisukorra valdamisel, oma
mõistuslikku painduvust sellel mõttealal. Pealegi
veel see hea hakkamine. Hämmastav! Ja see kõik
oli tulnud talle, nagu terav haistmine tõukoerale.
Tema polnud sõnakas, kuid tema omapärase tagasi-
hoidlikkuses tundus auväarsus, tema kogelemistes
sügav tõsidus. Veel ikka oli tal too kangekaelse
punastumise nüke. Siiski üks või teine kord lipsas
tal suust sõna või märkus, mis näitas, kui sügavalt,
kui pühalikult kohtles ta tundmustega seda tööd, mis
oli talle andnud veendumuse, et tema au on päästetud.
Sellepärast näiski ta armastavat seda maad ja rahvast
omataolise metsiku isekusega, kõrgi õrnusega.“

KAHEKÜMNEVIIES PEATÜKK.

„„SEE on koht, kus olin kolm päeva vangis,“ lau-
sus ta mulle radžat külastades, kui olime teel läbi Tunku
Allangi hoovi, astudes pikkamisi nagu aukartusega ra-
batud vasallide karja keskel. „Vastik paik, eks? Ka
ei saanud ma midagi süüa, ehk olgu siis et lõin lärmi
lahti, aga ka siis ainult väikese kausitäie riisi ja küh-
setatud kala, mis mitte palju suurem kui ogalik — pa-
gan võtku neid! Issand! Küll olin ma nälgjane ümber
kolades selles haisvas sulus ühes mõne hulgusega, kes
toppivad oma lõustad mulle otse nina alla. Teie toreda
revolvri andsin nende esimesel nõudel ära. Olin rõõ-
mus sellest neetud asjast lahti saades. Olin nagu mõni
totakas selle laadimata tuliriistaga peos.“ Sel silma-
pilgul algas jutulevõtmine ja Jim muutus kohe vanku-
matult tõsiseks ning aupaklikuks oma endise vangistaja
vastu. Oo! Suurepärane! Tahaksin naerda, kui sellest
mõtlen. Kuid ometi mõjus see ka minusse. Vana ku-
rikuulus Tunku Allang ei suutnud kuidagi oma kartust
varjata (tema polnud kangelane, kõigile oma ägedas
nooruses sooritatud tegudele vaatamata, millest armas-
tas jutustada); ja samal ajal avaldus tema kohtlemises
sügav usaldus oma endise vangi vastu. Pandagu tähele!
Isegi seal, kus teda oleks pidanud kõige rohkem viha-
tama, usaldati teda. Jim — niipalju kui mina suutsin
kõnelust jälgida — tarvitas juhust, et teha etteheiteid.
Mõned vaesed külaelanikud olid puhtaks röövitud, kui
nad olid teel Doramini majja mõne tüki kummi ja mee-
vahaga, mida tahtsid vahetada riisi vastu. „Doramin
oli see varas,“ purskas radža. Vapustav viha näis val-
davat selle vana, nõdra keha. Ta väänles ja viskles
õndselt oma matil, veheldes oma jalge ja kätega ning
raputades oma pulstunud juuksesalku — tulise viha
mõjuv kehastus. Meie ümber seisid pungis silmad ja
lõdisevad lõuad. Jim hakkas rääkima. Kindlalt, kül-
malt kõneles ta mõni aeg sellest, et ühtegi inimest ei

pea takistama muretseda iseendale ja oma lastele ausasti toitu. Teine istus nagu rätsep oma laual, üks käsi ühel, teine teisel põlvel, pea madalas ja silmad vahtimas Jimi läbi näole langenud juuste. Kui Jim oli lõpetanud, valitses sügav vaikus; mitte ükski ei teinud enne häält, kui vana radža ohkas kergesti ja silmi üles tõstes ning pead visates ütles ruttu: „Teie kuulete, mu rahvas! Jätke need väikesed tembud.“ See käsk võeti sügava vaikusega vastu. Keegi kaunis tüse mees, nähtavasti usaldusrikkas seisukorras, arukate silmadega, kondise, laia, üsna musta näoga ja lõbusate teenistusvalmite kommetega (hiljem sain teada, et see oli timukas), pakkus meile valgevasest kandikul kaks tassi kohvi, mis tema sai edasiandmiseks kellelki madalamalt ametnikult. „Pole vaja juua,“ lausus Jim mulle ruttu. Alguses ma ei mõistnud tema sõnade mõtet, vaatasin talle ainult otsa. Tema rüüpas hea lonksu ja istus rahulikult, hoides alustassi pahemas käes. Silmapilguks valdas mind äge meelepaha. „Mis pagan,“ so-sistasin talle sõbralikult naeratades, „panete teie minu sellisesse hädaohtu?“ Muidugi jõin ka mina, sest polnud ju midagi, kuna tema ei andnud mingit märku, ning varsti peale seda jätsime jumalaga. Kui olime üle hoovi minemas oma paadi poole, saatjaks arukas ja lahke timukas, ütles Jim, et temal olevat väga kahju. Muidugi oli olemas paljas võimalus. Tema ise ei panevat mürki mikski. Kõige pisitillukesem võimalus. Tema olevat — nõnda ta kinnitas — nende arvates palju, palju kasulikum kui kahjulik, nii et . . . „Kuid radža kardab teid ju hirmsasti. Seda võib igaüks näha,“ väitsin mina, muidugi, mõõnan, teatud meelehärmiga, kuna ma ise ärevalt ootasin viirastuslike valude esimest pistet. Mu meel oli hirmus pahane. „Kui tahan siin midagi head teha ja oma seisukorda alal hoida,“ ütles Jim, istudes paadis minu kõrvale, „siis pean riskima: teen seda vähemalt iga kuu kord. Paljud loodavad, et ma seda teen — nende heaks. Kar-

dab mind! Nii see on! Kõige enam kardab ta mind vist sellepärast, et mina ei karda tema kohvi.“ Siis näitas ta põhjapoolsele postiaiale, kus mitmed teritatud postiotsad olid murtud ja ütles: „Siit kargasin ma üle oma kolmandal päeval Patusanis. Nad pole sinna veel tänini uusi poste pannud. Tubli hüpe, mis?“ Silmapilk hiljem sõitsime kitsast mudasest lahesuust mööda. „See siin oli mu teine hüpe. Võtsin joostes hoogu, et üle karata, aga kukkusin sisse. Mõtlesin, et sinna jätan oma naha. Kaotasin kingad mütates. Ja kogu aeg mõtlesin, kui pagana tõpralik see oleks, kui saaksin mudas sipeldes pika piigiga hoobi külge. Mäletan, kui vastik oli seal limas sopramine. Tõepoolest vastik, nagu oleksin mingit mädanenud asja hammustanud.“

„Nõnda see oli — ja õnn jooksis tema kõrval, kargas läbi aiaaugu, rabeles temaga mudas — ikka alles loorituna. Tema tuleku ootamatus, mõistate, oli ainus asi, mis päästis ta pistodaga teise ilma saatmisest ja jökke heitmisest. Ta oli neil küll käes, kuid ta oli nagu ilmutus, kodukäija või kurjakuulutav viirastus. Mis pidi see tähendama? Mis temaga teha? Kas oli juba liig hilja temaga leppimiseks? Kas poleks parem teda viivitamata tappa? Kuid mis sünniks siis? Vilets vana Allang läks hirmuga ja raskusega, mingile otsusele jõuda, peaaegu hulluks. Mitu korda katkestati nõupidamine ja nõuandjad läksid mürinal läbi ukse rõdule. Üks — räägitakse — karanud isegi ülalt viieteistkümneme jalga kõrguselt maapinnale ja murdnud oma jala. Patusani kuninglikul valitsejal olid veidrad tujud, muu seas viis igasse raskesse vaidlusse põimida suurustavaid rapsodiaid, kuni ta oli sedavõrt erutatud, et kargas, pistoda käes, oma kõrgelt istmelt alla. Sellised katkestused välja arvatud, kestsid arupidamised Jimi saatuse üle ööd ja päevad läbi.

„Samal ajal tema kõndis mööda hoovi, kus ühed hoidusid temast kõrvale, teised aga jõllitasid teda vah-tida, ent kõik olid valvel, ja tegelikult ta olenes iga

esimese juhusliku nadikaela pussist. Ta võttis väikese lagunud kuuri magamiseks oma valdusse; mustuse ja pehkinud jätiste hais valmistas talle palju piina: aga nagu näib, polnud ta ometi kaotanud söögiisu, sest — nagu ta jutustas — ta olnud kogu selle neetud aja näljane. Aeg-ajalt mõni „tähtsa näoga eesel“ ilmus tema juurde saadikuna nõupidamistoast ja joostes ligi esitas mesimagusal häälel hämmastavad küsimused: „Kas hollandlased mõtlevad maa ära võtta? Kas valge mees oleks valmis mööda jõge uuesti alla minema? Mis põhjusel tuli ta sellisele viletsale maale? Radža tahab teada, kas valge mees oskab kella parandada?“ Nad tõidki tema juurde välja nikkelkella, mis valmistatud Uus-Inglismaal, ja paljast talumatust igavusest jändas Jim kellaga, et tema kõlisemisvärki liikuma saada. Nähtavasti selle tegevuse ajal kuuris hämarus talle tema tõelikult hädaohtlik seisukord. „Ta pillas kella“ — ütles ta — „nagu kuuma kartuli“ ja astus kärmesti välja, ilma et tal oleks olnud vähimatki aimu, mis ta peaks või mis ta võiks teha. Tema ainult teadis, et tema seisukord on väljakannatamatu. Eesmärgitult hulkus ta vanast, väikesest postide otsa asetatud aidast mööda, kui äkki silmad langesid aia murdunud postidele; ja siis — ta ütleb — korraga, ilma mingi mõistuse tegevusega, ilma vähimagi meeleliigutusega, hakkas ta oma põgenemisega peale, nagu teostaks ta kuude kaupa küpsnud plaani. Ta läks hooletult eemale, et võimalik oleks joostes hoogu võtta, ja kui ta pöördus ümber, seisis tema kõrval keegi aukandja, kaks odameest kaasas, mõeldes temale esitada mingi küsimuse. Tema pistis minema „otse nende nina alt“, — läks üle „nagu lind“ ja maandus teisel pool aeda sellise hooga, et põrutas kõik oma luud-kondid ning oleks nagu oma pea lõhestanud. Ta kargas silmapilkselt jaluli. Ise ta ei mõelnud selle juures midagi; ta suutis ainult niipalju mäletada — ütles ta —, et oli suur kisa. Esimesed Patusani majad seisis tema

ees saja sammu taga; ta nägi lahte ja lisas masinlikult kiirust. Maa näis tema jalge all tagasi lendavat. Ta hüppas viimaselt kuivalt maalapilt, lendas läbi õhu ja tundis enda ilma põrutuseta langevat püsti haruldaselt pehmesse ja sitkesse mudasse. Alles siis, kui ta katsus oma jalgu liigutada ja ei saanud, „tuli tal aru pähe tagasi“ — tema omad sõnad. Ta hakkas mõtlema „pagana pikkadele odadele“. Kui tõepoolest arvesse võtta, et inimesed aia sees pidid kõigepealt väravasse ning sealt lootsikute juurde jooksma, ning siis ümber maanurga sõitma, oli tema neist rohkem ees, kui ta sel hetkel kujutles. Pealegi, kuna oli mõn, siis seisis laht veeta — teda ei võidud kuivaks nimetada —, nõnda et teatud ajaks oli Jim kõige eest kaitstud, ehk olgu siis, et teda lasti õige kauge lasuga. Kõrgem kõva pind seisis tema ees kuue jala peal. „Ma arvasin, et suren siinsamas kohe,“ ta ütles. Ta ulatas ja kraapis oma kätega meeletult ja tagajärjeks oli ainult hirmsa külma läikiva mudahunniku kuhjamine endale vastu rindu — otseteed lõuani. Talle näis, nagu matks ta end elavalt, ja siis ta hakkas hullumeelselt rusikatega muda eemale peksma. Seda langes talle pähe, näole, silmadele, suhu. Ta ütles mulle, et äkki tulnud tal hoov meelde, nagu mälestatakse mõnda paika, kus olete olnud õnnelik aastad tagasi. Ta igat- ses — nii ta ütles — jällegi sinna tagasi — kella pa- randama. Kella parandama — see oli ta mõte. Ta pingutas oma jõudu, pingutas ähkides ja puhkides, pingutas, nii et silmamunad ähvardasid oma koobastest välja karata ja ta pimedaks teha, pingutas viimseks, kõrgeimaks jõukulutuseks, et pimeduses käristada maa kaheks ja heita ta oma ihuliikmeilt — ja ta tundis, et ronib nõrgana kaldale. Ta lamas nii pikk kui ta oli kindlal pinnal ja nägi valgust, taevast. Siis turgatas tal õnneliku mõtena pähe, et tema uinub magama. Tema kinnitab, et ta on jäänudki magama, et ta ma- ganud — võib-olla minuti, võib-olla kakskümmend

sekundit või ainult ühe sekundi, sest ta mäletab äärmise tugevat, kramplikku nõksatust. Ta jäi silmapilguks vaikselt lamama, siis ta tõusis üleni mudasena püsti ja seisis seal, mõeldes, et teda eraldavad oma sugustest sajad penikoormad, et tema on üksinda, ilma abita, kaastundmuseta, halastuseta, nagu mõni tagaäetav metsaloom. Esimesed majad polnud temast kaugemal kui kaksikümmend sammu; ja see oli meeletult karjamine ehmunud naise suust, kes tõttas last ära viima, mis ajas Jimi uuesti liikuma. Ta jooksis otseteed sokisjalu edasi, üleni poriga kaetud, mis röövis talt inimesesarnasuse. Ta lippas enam kui poolest asundusest läbi. Kärmemad naised põgenesid pahemale ja paremale, aeglasemad pillasid maha, ükskõik mis hoidsid käes, ja jäid ammuli suuga kivistunud seisma. Tema oli lendav hirmutis. Ta ütles, tema näinud, kuis väiksemad lapsed põgenenud surmahirmus, kukkunud kõhuli ja siputanud jalgu. Ta pöördus kahe maja vahelt mööda mäge üles, ronis meeletult üle maharaiutud puist kaitsevalli (sel ajal ei möödunud Patusanis ühtegi nädalat ilma võitluseta), murdis läbi aia kuhugi maisipõllule, kus hirmunud poiss viskas teda kepiga, sattus mingisugusele jalgrajale ja jooksis otseteed mitmele ehmunud inimesele sülle. Tal jätkus hinge ainult veel lõõtsutamiseks: „Doramin! Doramin!“ Ta mäletab, et teda pooleldi talutati, pooleldi tõugati üles mäenukile ja aiaga ümbritsetud avarasse ruumi, kus kasvasid palmid ja viljapuud ja kus ta jooksis tüseda mehe juurde, kes istus raskelt toolil keset suurimat liikumist ja erutust. Jim kobas mudas ja riietes, et leida sõrmust, ja tundes enda äkki selili lamamas, imestas, kes oli küll ta maha virutanud. Nemad olid lihtsalt ta lahti lasknud, teate, aga tema ei suutnud seista. Mäejalalt kostsid üksikud paugud ja üle asunduse katuste tume jahmatusekisa. Kuid tema oli kindlas paigas. Doramini mehed panid väravad kinni ja andsid Jimile vett sisse; Doramini vana

abikaasa, toimetaja ja kaastundlik, andis kiljuval häälel käske oma tüdrukuile. „See vana naine,“ ütles ta, „talitas ja muretses, nagu oleksin ta oma poeg. Nad panid mu ilmatu suurde sängi — eide oma pidulik ase — ja ta jooksis silmi pühkides sisse ja välja ning patsutas mind seljale. Pidin küll vist olema haletsusväärne ese. Lamasin seal puupakuna, isegi ei tea kui kaua?“

„Doramini vana abikaasa näis talle väga meeldivat. See omapoolt rippus otse emaliku armastusega Jimi küljes. Sel naisel olid ümmarik, pähkliprüun, mahe nägu täis peeni kortse, paksud, helepunased huuled (ta mugis vahetpidamata beetelit) ja praakil, heatahtlikult pilgutavad silmad. Tema oli alatasa liikvel, talitavalt tõrelemas ja väsimatult käske jagamas, helepruunide nägudega ja suurte tõsiste silmadega noorte naiste karjale — oma tütreile, ümmardajale, orjatüdrukuile. Te ju teate, kuis on lugu neis majapidamises: harilikult on võimata neid üksteisest eraldada. Tema oli väga kõhn, ja isegi tema avarad üliriided, eest kinnitatud kalliskiviliste pannaldegaga, avaldasid kuidagi otsekui kokkuhoidlikkust. Tema tumedad paljad jalad olid pistetud kollasest õlest valmistatud hiina tuhvlisse. Minagi nägin teda ümber tuulamas, haruldaselt paksud, pikad ja hallid juuksed langemas õlgadele. Tema väljendused olid lihtsad ja arukad, tema ise oli kõrgemast soovist, tujukas ja meelevaldne. Pärast lõunat istus ta ikka avaral tugitoolil, oma abikaasa vastas, vahtides ühtesoodu läbi suure augu seinas, kust võis saada laialdase vaate üle asunduse ja jõe.

„Tema keris alati istudes jalad enda alla, kuna tema mees, vana Doramin, istus tugevalt ja tüsedalt ning aukartustäratavalt, nagu istub mägi keset tasandikku. Tema oli ainult *nakhoda* ehk kaupmeeste seisusest, kuid temale avaldatud lugupidamine ning tema kohtlemise auväarsus olid väga üllatavad. Tema oli Patusani teise võimu peamees. Tselebesist sisserändajad (umbes kuuskümmend perekonda, mis andsid ühes

oma alamatega kokku paarisaja mehe ümber „kris-sikandjaid,“¹⁾ olid ta juba aastate eest valinud oma juhiks. Selle rassi inimesed olid intelligentsed, ettevõtlikud, kättemaksjad, aga avameelsema julgusega kui teised malailased ning ei kannatanud rõhumist. Nemad sünnitasid radžavastase partei. Tülid tekkisid muidugi kaubanduse alal. See oli parteide võitluse peapõhjus ja tekitas äkilisi rünnakuid, mis täitsid ühe või teise asunduseosa suitsu, tule, müra, paukude ja karjumisega. Külad põletati maha, inimesed veeti radža postaiia taha, et neid seal tappa või piinata selle eest, et nad olid kaubelnud mitte temaga, vaid kellegi teisega. Ainult päev või kaks enne Jimi tulekut aeti just sellest kalameeste külast, mille tema võttis hiljem oma erilise kaitse alla, mitmed perekonnapead radža piigimeeste poolt kaljutippudelt alla, sest neid kahtlustati selles, et nad olid korjanud kellegi Tselebesi ärimehe tarvis söödavaid linnupesid. Radža Allang kinnitas, temal olla omal maal kauplemiseks ainuõigus ja monopoli rikkumise karistuseks oli surm; kuid seda kaubanduse ideed oli võimata eraldada kõige harilikumast röövimisest. Tema julmuse ja ahnuse piiriks oli ainult tema argus ja tema kartis Tselebesi meeste korraldatud jõudu, ainult — kuni Jimi tulekuni — ta ei kartnud seda küllalt, et pidada rahu. Tema laskis oma alamaid neile kallale tungida ja võttis suu täis, kiites oma õigust. Seisukord muutus keerukamaks kellegi võõra rändaja, segaverelise araablase tõttu, kes minu arvates puhtusulisil põhjusil oli kihutanud mässule sisemaalised suguharud (Jim nimetas neid põõsarahvaks) ning oli enda kindlustanud ühel neist kaksikmäetippudest. Tema valvas Patusani linna üle, nagu kanakull valvab üle linnuaia, kuid samal ajal ta laastas lahtist maad. Terved külad jäid tühjaks ja kõdunesid oma mustaks tõmbunud postidel selgeveeliste jõgede ääres, pillates

1) Kriss — umb. 1/2 m pikkune ja tavaliselt maokujuline malailaste mõök.

tükk-tükilt vette oma seinte rohu, oma katuste lehed ja seda kõik huvitavalt loomuliku laostumise ilmega, nagu oleksid nad mingisugune taimeliik, mida tabanud mõni hävitav häda otse juurest. Patusani parteid polnud kindlad, kumba see kolmas ihkab rohkem laastata. Mõned buugised, kes lõpmatust kindlusetusest tüdinud, oleksid valmis seda röövikut sisse kutsuma. Nooremad inimesed, kel elavam vaim, andsid nokkivalt nõu: „Tooge Sherif Ali oma metsikute meestega ja kihutage radža Allang maalt välja.“ Doramin hoidis neid suure vaevaga tagasi. Tema hakkas juba vanaks jääma ja kuigi tema mõju polnud vähenenud, ometi kippus seisukord tal üle pea kasvama. Niisugune oli olukord, kui Jim radža postaiast põgenedes ilmus buugiste peamehe ette, otsis taskust sõrmuse ja võeti niioelda kogukonna südamesse vastu.“

KAHEKÜMNENKUUES PEATÜKK.

„DORAMIN oli oma tõu keskel silmapaistvamaid mehi, keda mina kunagi näinud. Tema keha oli malailase kohta määratu suur, kuid ta ei paistnud lihtsalt paksuna, vaid oli aukartustäratav ja monumentaalne. See liikumatu keha, mida katsid kallid kangad, värviatud siidid, kuldsed tikandused; tema kole suur pea, mis mässitud punasesse, kullaga läbipõimitud rätikusse; lame, suur, ümmarik nägu, mis kortsunud ja aastatevagusid täis, ühes paksuuhulelist suud piirava kahe poolringilise raske voldiga mõlemal pool laiu, metsikuid ninasõõrmeid; sõnni kael; lai kortsus otsaesine, mis rippus üle ainitivahtivate uhkete silmade — see kõik kokku lõi midagi sellist, et kui oled seda kord näinud, siis enam ei unusta. Tema liikumatu rahu (vaevalt liigutas ta veel mõnda liiget, kui ta oli juba kord istet võtnud) võrdus auvääruse väljendusega. Kunagi polnud teda kuulnud oma häält kõrgendavat. Tema rää-

kimine oli kähisev ja võimas pommin, mis kergelt looritud, nagu kostaks ta kaugelt. Kui ta kõndis, toetasid teda küünarnukkidest kaks lühikest, tusedat noormeest, kes rinnuni paljad, kandes valgeid saronge ja musti mütse kuklas; nemad aitasid tal istet võtta ja seisid tema selja taga, kuni ta tahtis tõusta, mille märgiks ta pööras nagu raskusega oma pead paremale ja pahemale, nii et poisid teadsid tal kaenla alt kinni võtta ja teda jalule aidata. Ometi ei jätnud ta mõne jalutu muljet: otse selle vastu kõik tema kaalukad liigutused tundusid vägeva, mõtliku jõu avaldusena. Üldiselt usuti, et avalike asjade suhtes ta küsib oma naiselt nõu, kuid ükski polnud, niipalju kui mina tean, neid kunagi kuulnud ainustki sõna vahetavat. Kui nad istusid oma täies ehtes suure avause ees, valitses vaikus. Nemad võisid langeva valguse helgis näha metsase maapinna laiustumist — tumeda, uinuva, sünge rohelisuse merd, mis voogas kuni mägede violetse ja punerdav-sinise servani; jõe särav kõverik määratu suure hõbedast taotud S-na; majade pruun rida mõlemal pool jõge ja üle nende, kõrgemal puielatvu kaks mäetippu. Nemad olid imelised vastandid: naine kerge, õrn, kõhn, kärmas, pisut nagu nõiasarnane, emaliku hoolitsusega imbunud isegi oma rahu; mees tema vastas määratu suur ja raske, nagu mõni kohmakalt raiutud kivikuju, mille liikumatuses on meeletugevust ja halastamatust. Selle kahe vana inimese poeg oli väga suursugust muljet jättev noor mees.

„Tema oli neil sündinud õige hilja. Võib-olla ta polnud ehk tõepoolest nii noor, kui ta paistis. Kahekümneneljane või kahekümneviiene pole enam nii väga noor, kui ollakse juba kaheksateistkümneselt perekonnaisa. Kui ta astus suurde tuppa, mida katsid peened matid ja mille lakke oli tõmmatud valge riie ja kus vanade paar istus ühes oma äärmiselt aupakliku kaaskonnaga, läks ta otseteed Doramini juurde, et suudelda tema kätt — mille see andis talle majesteetlikult —

ja astus siis teisele poole ema juurde, et tema tooli läheduses seista. Ma arvan, et võin öelda, nad otse eba-jumaldasid teda, aga ometi ei pannud ma kunagi tähele, et nad oleksid heitnud talle ainukesegi avaliku pilgu. Muidugi, need seal olid ju ametlikud kohustused. Tuba oli harilikult rahvast puupüsti täis. Pühalikud tervitused ja jumalagajatud ning sügav austus väljendusid liigutuses, nägudel, vaikes sosinas, mis kirjeldamatu. „See väärib vaatamist,“ kinnitas mulle Jim, kui läksime risti üle jõe külaskäigult tagasi. „Nad on nagu inimesed mõnes raamatus, eks ole?“ ütles ta võidurõõmsalt. „Ja Dain Waris, nende poeg, on parim sõber (peale teie), kes mul kunagi olnud. Mr. Stein nimetaks teda oma „sõjakaaslaseks“. Mul oli õnne. Issand! Mul oli õnne, kui langesin nende keskele oma viimasel hingetõmbel.“ Ta mõlgutles noruspäi, siis lisas ta, ajades end sirgu:

„Muidugi, ega ma isegi ei maganud, kuid . . .“ Ta peatus jällegi. „See näis mulle iseenesest tulevat,“ lausub ta. „Korruga oli mul selge, mis vaja teha . . .“

„Polnud vähimatki kahtlust, see oli talle iseenesest tulnud ja ometi tuli see sõjaga, nagu loomulik, sest võim, mis tuli talle, oli võim rahu loomiseks. Ainult nõnda võib võim olla ka õigus. Te ei pea arvama, et tema taipas oma ülesande kohe. Kui tema tuli, olid buugised väga raskes seisukorras. „Nemad olid kõik hirmul,“ ütles Jim minule, „igamees endamisi hirmul; kuna aga mina nägin äärmiselt selgesti, et nemad peavad jalamaid midagi tegema, kui nad ei taha, et neid üksteise järele hävitataks radža ja selle hulguse Sherifi vahel.“ Aga seda mõista ei tähendanud veel midagi. Leidnud oma idee, ta pidi selle tõrkuvatele peadele sisse tuupima ja seda kartuse ja isekuse kaitsevallidest hoolimata. Lõpuks sai ta sellega toime. Ja ka see ei tähendanud veel midagi. Ta pidi abinõud kätte näitama. Ka need ta leidis — hulljulge plaani;

kuid tema ülesanne oli alles pooleldi täidetud. Ta pidi hulgale inimestele, kel olid varjatud ja mõttetud põhjused tagasitõmbumiseks, sisendama iseenda usalduse; ta pidi lepitama totrad kadedused ja surnuks väitlema arutud kahtlustused. Ilma Doramini mõjuta ja tema poja leegitseva vaimustusega oleks kõik nurjunud. Dain Waris, see suurepärase noormehe, oli esimene, kes temasse uskus; neid valdas see imelik, sügav, haruldane sõprus pruuni ja valge tõu vahel, kus rasside iseärasused seovad kaks inimolendit veel kindlamalt mingi salapärase sümpaatiaga. Dain Warisest ütlesid tema oma inimesed, et tema oskab võidelda nagu valge mees. See oli tõsi; temal oli seda tõugu julgus — võiks öelda avalik julgus —, kuid temal oli ka euroopalik vaim. Mõnikord kohtate midagi selletaolist ja olete üllatatud, avastades ootamatult tuttava mõttekäigu, selge pilgu, visaduse eesmärgi saavutamises ja ligimesearmastuse joone. Dain Waris oli kasvult väike, kuid proportsionaalse kehaehitusega ning uhke käitumisega, viisakate, meeldivate kommetega ja temperamendiga kui elus leek. Tema tume nägu oma suurte mustade silmadega oli tegevusel ilmerikas, puhkusel mõttekas; kindel pilk, pilkav naeratus ja viisakas, läbikaalutud esinemine näisid viitavat intelligentsuse ja jõu suurele tagavarale. Sellised olendid avavad lääne silmadele, mis teotsevad sagedasti ainult pinnapealsega, varjatud võimalusi rasside ja maade suhtes, mille kohal hõljub tundmatu mineviku salapärasus. Ta mitte ainult ei usaldanud Jimi, vaid ta ka mõistis teda, seda usun kindlasti. Ma räägin temast sellepärast, et tema oli võitnud mu südame. Tema — nii-öelda — löikav rahu ja samal ajal ka tema arukas sümpaatiat Jimi püüetele meeldisid mulle. Mulle näis, nagu seisaks minu silmade ees sõpruse algupära. Kui Jimi käes oli juhatus, siis teine oli vangistanud selle juhataja. Tõepoolest Jim oligi vang igas mõttes. Maa, rahvas, sõprus ja armastus olid nagu armukadedad valvurid tema keha juures. Iga päev lisas mõne

uue lüli selle imeliku vabaduse ahelasse. Mida rohkem kogu loost kuulsin, seda rohkem veendusin selles.

„Lugu! Kas ma seda lugu kuulsin?! Kuulsin seda matkal ja puhkuspaigal (pidin ju kogu maal otsima nägematut jahisaaki); suurema osa sellest kuulasin ühel neist kaksikmägedest, kuhu ronisin viimased sada jalga oma kätel ja põlvedel. Meie saatkond (meil olid vabatahtlikud saatjad külast külla) oli laagris mäekülje keskel väikesel tasandikul; vaikselt tuuleõhuta õhtuilmas tikus tõusis puusuits altpoolt meie ninasõõrmeisse mingi valitud lõhna läbitungiva peenusega. Ka hääled tõusid ühes suitsuga — imelised oma ebamaises selguses. Jim istus langenud puutüvel, võttis piibu ja hakkas suitsetama. Tärkas uus rohi, tärkasid uued põõsad; okkalise risu alt paistsid mingi mullatöö jäljed. „Siit algas kõik,“ ütles Jim pärast pikka, mõtlikku vaikimist. Teisel mäel, kakssada sammu üle tumeda kuristiku, nägin kõrget mustunud postiaia joont, mis oli siin-seal purustatud — Sherif Ali võitmatu laagri jäänused.

Kuid ometi võeti ta ära. See oligi see Jimi idee. Tema oli Doramini vana raske kahurväe vedanud mäetipule; kaks roostetanud rauast seitsmenaelalist ja terve hulk väikesi valgevaskseid laskeriistu — kõlvulised ainult metallrahaks. Aga kuigi vaskkahurid tähendasid veel ainult raha, ometi võis nendega, kui nad hoolimatult suuni täis tuupida, lühikese maa peale korralikult lastagi. Peaasi — kuis nad sinna üles saada. Ta näitas, kuhu oli kinnitatud köied, seletas, kuidas ta õõnsast puupakust, mis pistetud teritatud vaia otsa, sai lihtsa vinnamisvahendi ning näitas piibutotaga mullatöö piirid. Viimased sada jalga olnud kõige raskem üles saada. Ettevõtte õnnestumise eest lubanud ta vastutada oma peaga. Ta pani sõjapartei raskesti töötama kogu õõ. Suured tuled valgustasid teatava vahemaa järele kogu madalamat mäekülge, „kuid siin ülal,“ seletas ta, „sekeldasid ülesvinnajad pimedas ringi.“ Tiplult vaadatuna paistsid allpool töötavad inimesed si-

pelgaina. Tema ise pidi sel ööl ühtelugu mäest alla tormama ja varsti jälle oravana üles ronima, juhatahes, julgustades, valvates kogu liinil. Vana Doramin oli lasknud enda tugitoolis üles mäele kanda. Nemad asetasid ta tooliga mäeküljel tasasele paigale ja seal istus ta suure tule valgusel — „hämmastav vanamees — tõsine vana pealik,“ ütles Jim, „silmad väikesed ja põlevad — paar tulelukaegist püstolit põlvil. Suurepärase asjad, must puu, hõbeilustised, imelised lukud, ka liiber nagu mõnel igivanal püssilool. Steini kingitis — nähtavasti vastutasu saadud sõrmuse eest! Kuulus millalgi vanale, heale M'Neilile. Jumal ise teab, kuidas tema oli nad saanud. Seal Doramin nüüd istus käsi ja jalgu liigutamata, selja taga kuivade okste tuli ja hulk inimesi tema ümber askeldamas, karjudes, tirdes — istus nii pühalikuna, aukartustäratavana, nagu võib seda endale üldse kujutella. Temal poleks suurt elulootust olnud, kui Sherif Ali oleks oma völlaroogade karja meie kallale saatnud ja minu inimhulga põgenema löönud. Igatahes oli Doramin üles tulnud, et siin surra, kui meil äparduks. Ei mingit eksitust! Issand! Mul käisid judinad üle keha, teda seal nõnda istumas nähes — nagu kaljurünk! Kuid Sherif pidas meid vististi hullumeelseiks, sest ta ei võtnud kordagi vaevaks tulla vaatama, kuidas meil asi edenes. Ükski ei uskunud, et asi võib õnnestuda. Ma arvan, isegi need mehed, kes tirisid, lükkasid ja higistasid, ei uskunud, et see oli võimalik! Ausõna, minu arvates nad ei uskunud seda . . .“

„Ta seisis sirgelt, suitsev piip peos, naeratus huulil ja sädemed silmis. Mina istusin puutüvel tema jalge ees ja meist madalamal levis tasane maa, metsade mõõtmatu ulatus päikesepaisteski sünge ja merena voogav, jõgede keerud oma sätenduse ja küladega kui hallid laigud; siin-seal saarekesena mõni lagendik puulatvade lakkamatu tumeda hällimise keskel. Tuikav raskemeelus kattis seda üksluist ja laia maa-ala; valgus langes

temale nagu kuristikku. Maa neelas päikesepaiste; ainult eemal kaugel, pikuti randa, näis tühi ookean siledana ja hiilgavana tõusvat hõredas aurus nagu terassein vastu taevast.

„Nõnda siis olin ma temaga ülal kõrges päikesehelgis tema ajaloolise mäe tipul. Ta valitses metsa, igipõlist süngust, igivana inimkonda. Ta oli nagu mõni alusele asetatud kuju, mis peab esitama tumedusest tõusnud vananematute rasside püsiva nooruse jõudu, võib-olla ka voorusi. Ma ei tea, miks ta mulle ikka tundus sümboolsena. Võib olla, see ongi minu huvi peapõhjus tema saatuse vastu. Ma ei tea, kas see oli täiesti õiglane tema vastu, et mulle tuli meelde see sündmus, mis oli andnud tema elule uue suuna, kuid sel silmapilgul see meenus mulle väga selgesti. See oli nagu vari valguses.“

KAHEKÜMNESEITSMES PEATÜKK.

„MUINASJUTT oli juba ta varustanud üliloomuliku jõuga. Jah, räägiti, et olnud hulk kavalasti tõmmatud kõisi ja mingi imelik leiutis, mida aeti ümber paljude meeste jõuga ning iga kahur liikunud üksinda, pugedes pikkamisi läbi põõsastiku, nagu metssiga, kes rajab endale tee läbi alusmetsa, kuid . . . ja ka kõige targem raputas pead. Selles kõiges oli kahtlemata midagi saladuslikku, sest paljude suudavad kõite ja inimese käte jõud. Asjades on mingisugune kangekaelne jonnakas hing, mille peab võitma mõjuva nõiduse ja lausumisega. Nõnda arvas vana Sura — keegi auväärne perekonnapea Patusanis — kellega lobisesin rahulikult ühel õhtul. Kuid Sura oli ise elukutseline nõid, kes oli ümberringi mitme kilomeetri peal kõigi riisikülvamiste ja -lõikuste juures, et alistada asjade kangekaelset hinge. Seda toimingut ta pidas väga vaevaliseks ja võib-olla on asjade hinged palju kangekaelsemad kui

inimeste omad. Mis puutub kaugemate külade inimestesse, siis nemad uskusid ja ütlesid (nagu kõige loomulikumat asja maailmas), et Jim kandnud kahurid oma seljas üles — kaks korraga.

„See pani Jimi jalaga vastu maad lööma ja pahanatult kurja naeratusega ütleva: „Mis teha selliste rumalate metsmeestega? Nad istuvad pooled ööd ülal ja räägivad igasugust lollust kokku ning mida meeletum vale, seda enam see neile meeldib.“ Tema ärrituvuses võis tunda teda ümbritsevate olude mõju. See oli osa tema vangipõlvest. Tema eitamiste tõsidus oli naljakas ja lõpuks mina ütlesin: „Mu kallid poisid, ärge ometi arvake, et mina seda usun.“ Ta vaatas mulle üsna jahmatunult otsa. „Oh ei! Seda ma ei arva,“ ütles ta ja purskas valjult naerma. „Noh, igatahes olid kahurid kohal ja andsid päikesetõusul kogupaugu. Issand! Te oleksite pidanud seda pilbaste lendu nägema,“ hüüdis ta. Dain Waris, kes seisis tema kõrval vaikse naeratusega, langetas pilgu ja tammus pisut jalgadel. Tuli ilmsiks, et kahurite ülestoimetamine andis Jimi meestele nii usaldava tundmuse, et tema julges patarei kahe vanema buugise hoolde jätta, kes olid oma elus näinud nii mõndagi võitlust, ja läks ise, et ühineda Dain Warisega ja rünnakurühmaga, mis oli all kuristikus peidus. Hämarikus hakkasid nad ülespoole ronima ja kui kaks kolmandikku teed oli käidud, heitsid nad märga rohtu pikali ootama päikese ilmumist, mis oli kokkuräägitud signaaliks. Ta jutustas, millise kärsitu hirmuerutusega ta vaatles kiiret päikesetõusu lähenemist; kuidas ta kuumana ronimisest ja tööst tundis kaste külmust tungivat kuni luudeni; kuidas ta hirmu pärast kippus värisema ja lödisema nagu puuleht, enne kui tuli aeg hakata edasi liikuma. „See oli kõige aeglasem pooltund kogu minu elus,“ kinnitas ta. Kord-korralt tuli vaikne postaed tema pea kohal ülal vastu taevast nähtavale. Mõõda kogu mäekülge laialipillatud mähed otsisid varju tumedaist kivist ja tilkuvaist põõsastest. Dain Waris lamas

tema kõrval maapinnal. „Meie vaatasime teineteisele otsa,“ ütles Jim ja pani oma käe õrnalt sõbra õlale. „Tema naeratas mulle võimalikult lahkelt vastu ja ma ei sõandanud oma huuli liigutada, kartes sattuda lödiseemishoo võimusesse. „Ausõna, see on tõsi! Ma olin üleni märg, kui pugeseime oma varjupaika — nii et te võite kujutella . . .“ Tema kinnitas — ja ma usun teda —, et mis puutub edusse, siis selle kohta polnud tal vähimatki muret. Ta kartis ainult, et tal ei leidu jõudu oma lödiseemist maha suruda. Tema oli otsustanud minna selle mäe tipule ja sinna ka jääda, sündigu muud mis tahes. Temal ei olnud taganemisteed. Need inimesed olid teda usaldanud tingimusteta. Ainult teda! Tema paljast sõna . . .“

„Mäletan, kuidas ta siinkohal peatus ja silmadega minusse kiindus. „Niipalju kui tema teadvat, ei olevat neil kunagi põhjust olnud seda kahetseda,“ ütles ta. „Ei kunagi. Ta lootvat jumalale, et seda kunagi ei juhtuvat. Nüüd aga olevat nad õnnetuseks harjumuse omandanud, tema sõnadest oodata kõike ja iga asja. Minul ei võivat sellest aimugi olla. Alles päev tagasi tulnud keegi vana tobu, keda ta näinud esimest korda, paljude penikoormate tagant, et temalt küsida, kas ta peab end oma naisest lahutama või ei. Tõepoolest. Ausõna. Nõnda on asjad. . . Uskumatu! Kas mina usun? Kükitanud teine rõdul ja muginud beetelit, ohtes ja sülitades kõik paigad täis, nõnda enam kui tund aega, nagu hapu nagu mõnel surnumatjal, alles pärast seda sõandanud teine oma naljamõistatusega ette astuda. Sellised asjad pole sugugi nii naljakad, nagu nad paistavad. Mis peab selle peale vastama? — Hea naine? — Jah. Hea naine — kuigi vana; laskis lahti pagana pika loo mingisuguseist vaskpotest. Üheskoos elanud viisteistkümmend aastat — kakskümmend aastat — ei tea kui kaua. Kaua, kaua aega. Hea naine. Peksnud teist pisut — mitte palju — ainult natukene, kui oli alles noor. Pidi seda tegema — oma au pärast.

Äkki oma vanas eas naine läheb ja laenab kolm vaskpotti oma õepoja naisele ja hakkab teda sõimama iga-päev valju häälega. Tema vaenlased irvitavad: tema nägu olevat hirmsasti mustatud. Potid täiesti läinud. Hirmus kurb selle üle. Võimata sellise loo põhjani tungida; käskisin tal koju minna ja lubasin ise minna teda vaatama ning kõik korraldada. Selle üle olevat kerge naerda, kuid seda lahendada — pagana häda! Terve päeva teekond läbi metsa, teine päev koha peal hulka küla kõlupäid meelitada, et asja korda seada. Selles oli ahvatlus verisele löömingule. Iga totter hoidis ühe või teise perekonna poole ja iga rühm oli valmis teisele kallale tungima, ükskõik mis aga pihku puutus. Ausõna! Ei see olnud naljaasi!.. Kõik selle asemel, et viljalõikuse eest hoolitseda. Sai muidugi need põrgupotid tagasi ja lepitasi kõik. Polnud kuigi raske asja joonde ajada. Muidugi mitte. Võis kõige verivaenulisema tüli maal lõpetada paljalt oma väikese sõrme kõverdamisega. Raske oli ainult tõejälile jõuda. Ei teadnud veel tänapäevani, kas ta kõigi poolte vastu õiglane olnud. See tegi talle tuska. Ja see igavene lobisemine! Issand! Seal ei saanud maast ega taevast aru. Ennem juba igapäev kord kahekümne jala kõrgu-sele postaiale tormi joosta. Hoopis enim! See on selle teise kõrval lapsemäng. Ei nõudnud ka nii palju aega. Ja muidugi; siiski, kogu kupatis hirmus naljakas — meheroju ise oleks võinud lahedasti tema vana-isa olla. Kuid teisest küljest polnud see sugugi nalja-asi. Tema sõna otsustas kõik — eriti pärast Sherif Ali purustamist. Hirmus vastutus,“ kordas ta. „Ei, tõepoolest — nali naljaks, kui oleks olnud küsimuses kolm inimelu, siis poleks see hullem olnud, kui need kolm vaskpotti...“

„Nõnda ta illustreeris oma võidu kõlblist mõju. See oligi määratu suur. See viis ta võitluselt rahule ja surma kaudu rahva sisimasse ellu; kuid päikesepais-tel laiuva maa süngus säilitas oma seletamatu põlise

rahu ilme. Tema noore hääle kõla — otse imeväärne, kui vähe ta avaldas kulumise tunnuseid — helises ker-gelt ja lendas kaugele üle metsade muutumatu palge, nagu selle suure kahuri kärgatus sel kastesel hommi-kul, kui temal polnud muud tegemist siin maa peal, kui aga taltsutada oma keha lõdisemist. Ühes esimeste päikesekiirtega üle uinuvate metsalatvade tõusid ühel mäel raskete paukude saatel valged suitsupilved ja tei-sel jahmatunud inimeste karjatused, sõjakisa, hirmu-, üllatuse- ja vihahüüded. Jim ja Dain Waris olid esi-mesed oma käsi postaiade külge panema. Suust suhu käiv rahvajutt kinnitab, et värv langenud ainult Jimi sõrmega puutumisest. Tema püüdis seda tegu muidugi tagasi ajada. Kogu postaed — ta oleks toonitanud teile jutustades — oli väga vilets kraam (Sherif Ali usaldas peaasjalikult oma ligipääsematut seisukohta); ja pealegi oli aed juba puruks lastud ning seisis ainult nagu ime jõul kuidagi koos. Tema surus kui loll oma õla vastu teda ja lendas üle pea-kaela sisse. Issand! Kui poleks olnud Dain Warist, siis oleks keegi täto-veeritud rõugearmidega hulgus ta oma odaga laua külge kinnitanud, nagu tegi seda härra Stein oma putukatega. Kolmandaks meheks sees olnud tema arvates Tamb' Itam, tema oma teener. See oli keegi põhjapoolne malailane, võõras, kes oli Patusani sisse rännanud ja kelle radža Allang vägivallega peopaadile sõudjaks pan-nud. Sealt põgenenud ta esimesel parajal juhusel ja leidnud hädavajalise varjupaiga (kuid süüa üsna vähe) buugiste asunikku juures, kust löi enda Jimi isiku külge. Tema näokarv oli üsna must, näoehitus lame, silmad punnis, valged-sapikollased. Tema truudu-ses „valgele lordile“ oli midagi liialdatut, peaaegu fa-naatilist. Tema oli Jimist lahutamatu, nagu mingi tume vari. Pidulikel hetkil tema oli oma isanda kannul, üks käsi krissipea küljes, hoides lihtrahvast nõutavas kauguses oma metsikult tigidate pilkudega. Jim oli te-mast teinud oma asupaiga pealiku ja kogu Patusan

kohtles teda kui inimest, kel suur mõju. Postaia ründamisel oli ta silma paistnud oma kavakindla julmusega. Tormirühm oli nii ruttu pärale jõudnud — rääkis Jim —, et hoolimata vaenlase kabuhirmust tõusis ometi „palav käsitsivõitlus aia sees, kuni keegi rumal eesel pistis okstest ja rohust peavarjudele tule otsa ja pidime kõik sinna paika jätma, et päästa oma elu“.

„Vaenlase lüüasaamine oli täielik. Doramin, kes ootas liikumatult teise mäe küljel, kahurite suitsupilved pea kohal, võttis sõnumid sügava urinaga vastu. Kui kuulis, et tema poeg on terve ja juhib põgeneva vaenlase tagaajamist, tegi ta tummas vaikuses pingutavat katsed üles tõusta; teenrid ruttasid talle appi ja hoidsid ta aupaklikult jalul, kuid tema kobas pisut varjulisemasse paika ja heitis maha magama, kaetuna üleni valge riidega. Patusanis oli ärevus suur. Jim rääkis mulle, et ta mäetipult, pöörates selga postaia ja tema hõõgivate süte, musta tuha ja pooleldi põlenud laipade poole, võis aeg-ajalt näha, kuidas majadevahelised vabad platsid mõlemal pool jõge äkki täitusid kihava rahvahulgaga, kuna nad järgmisel silmapilgul olid uuesti tühjad. Tema kõrvu kostis alt põrisevate gongide ja trummide kõla, inimeste karjatuspursked kajasid nõrga mürinana. Hulk lippusid lehvis pruunide katuste vahel nagu väikeste valgete, punaste ja kollaste lindude parv. „Teie pidite küll seda nautima,“ laususin mina, tundes osavõtlikku meeleliigutust.

„See oli . . . see oli määratu! Määratu!“ hüüdis ta valjusti, käsi laiali lüües. See äkiline liigutus käis mul kehast läbi, nagu näeksin ma teda oma südamesaladusi paljastavat süngeile metsadele, heledale päikesele ja terasest merele. Meie jalge all puhkas linn kergete käärudena kallastel, mille vahel voolav jõgi näis uinuvat. „Määratu!“ ütles ta kolmat korda, rääkides sosinal nagu endamisi.

„Määratu! Kahtlemata oli see määratu; tema sõnadel edupitser, võidetud maapind tema jalge all, inimeste pime usaldus, usk iseendasse, mille ta oli saavutanud tules ja oma kangelasteo üksilduses. See kõik, nagu juba tähendasin, muutub rääkides pitsitlukeseks. Ma ei suuda paljaste sõnadega teile arusaadavaks teha muljet tema täielikust ja äärmisest eraldumisest. Tean muidugi, et tema oli igas mõttes täiesti üksinda, kuid tema loomuse aimamatud omadused olid ta viinud oma ümbrusega nii lähedasse ühendusse, et see eraldus tundus ainult tema võimu tulemusena. Tema üksildus suurendas teatud viisil tema kasvu. Ei paistnud siin midagi silma, millega teda võrrelda, nagu oleks ta neid haruldasi mehi, keda võib mõõta ainult nende kuulsuse suurusega; ja tema kuulsus, pidage meeles, oli kõige suurem asi nii mõnegi päeva tee ümberingi. Pidi tegema pika ja vaevalise reisi jõel või pugema läbi metsapadriku, kui taheti välja saada tema hääle piiridest. Temal polnud meile kõigile tuntud kurikuulsa jumalitari põrisevat, plärisevat häälekõla. Tema võttis oma tooni minevikuta maa vaikusest ja süngusest, sest siin oli tema sõna iga mööduva päeva tõde. Temale oli omane midagi sellest looduse vaikusest, mis juhatab inimese tundmatuisse sügavusisse ja mida kuuled lakkamatult enda kõrval läbitungivana, kaugeleulatuvana — näed ime ja salapärasuse varjundina sosistavate inimeste huulil.“

KAHEKÜMNENKAHEKSAS PEATÜKK.

„VÕIDETUD Sherif Ali põgenes maalt peatamatult ja kui viletsad tagaetud külaelanikud hakkasid metsapadrikust tagasi oma lagunenenud eluasemeile pugema, oli Jim see, kes Dain Warisega nõu pidades määras peamehed. Nõnda sai tema tegelikuks maavalitsejaks. Mis puutub vanasse Tunku Allangisse, siis ei

tundnud tema hirm alguses mingeid piire. Räägiti, et kui tuli teade õnnestunud määruandamisest, ta viskas enda kõhuli oma vastuvõtte-saali bambusest põrandale ja lamas seal liikumatult kogu päeva ja öö, tuues kuuldavale lämmatatud kõlasid, mis olid nii hirmsad, et ükski ei sõandanud tema lamavale kehale läheneda piigi ulatuvusse. Juba nägi ta end teotatult Patusanist välja aetavat, rännates mahajäetuna, alasti, ilma oopiumita, ilma oma naisteta ja pooldajateta, paras metsalind igale esimesele vastutulijale tapmiseks. Pärast Sherif Alit on nüüd kord tema käes ja kes võib vastu panna rünnakule, mida juhib selline saatan. Ja tõepoolest võlgneski ta tänu oma elu ja mõjuvõimsuse eest, mis tal oli minu küllastamise ajal, ainuüksi Jimi õiglustundele. Buugised olid olnud väga himukad talle kätte maksuma vana võlga ja liikumatu Doramin hellitas lootust, et tema näeb nüüd oma poega Patusani valitsejana. Ühel meie kohtamisel võimaldas ta mul heita argliku pilgu oma salajasse auahnusse. Pole omal viisil midagi peenemat, kui tema seletuste auväärne ettevaatus. Tema ise — algas ta oma avaldusi — kasutanud noores eas oma jõudu, kuid nüüd olevat ta vana ja väsinud... Oma aukartust-äratava kehamürakaga ja kõrkide, väikeste silmade tarkade, uurivate pilkudega ta tuletas paratamatult meelde arukat vana elevanti; tema avara rinna aeglane tõus ja langus sündis korrapäraselt nagu vaikse mere voogamine. Ka temal olevat tuu Jimi tarkuse vastu piiramatu usaldus. Ainult kui ta võiks saada temalt lubaduse! Ühest sõnast oleks küll... Tema hingamise vaheajad ja tema hääle vaikne põrin tuletasid meelde kõuetormi viimseid jõupingutusi.

„Ma püüdsin sellest kõneainest mööda minna. Aga seda oli raske teha, sest polnud ju mingit kahtlust, Jimil oli võim; tema uues tegevuspiirkonnas polnud nähtavasti asja olemas, mida tema poleks võinud anda või võtta. Kuid see, ma kordan, oli tühine võrreldes selle mõttega, mis mul tekkis kuulates teeseldud tähele-

panuga kõiki neid jutte, nimelt: lõpuks ometi oli Jim õppinud oma saatust juhtima. Doramin oli maa tuleviku pärast mures ja mind rabas tema mõtete äkiline pööre. Maa jääb, kuhu jumal ta loonud, kuid valged inimesed — ütles ta — need tulid meie juurde ja lahkuvad mõne aja pärast jällegi. Nemad lähevad ära. Need, kelle nad siia maha jätaavad, ei tea, millal nad võivad tagasi pöörduda. Nemad lähevad oma maale, oma rahva juurde ja samuti läheb ka see valge mees... Ma ei tea, mis ajas mind siinkohal kindlasti ütlemale: „Ei, ei!“ Selle avalduse kogu ulatus tuli ilmsiks alles siis, kui Doramin pööras minu poole oma näo, mille ilme avaldus konarlikult sügavalt kortsudes, jäädes sealjuures alati muutmataks, nagu mõni ilmatu suur pruun mask, ja ütles mõtlikult, et see on igatahes hea sõnum, kuid tahtis kohe teada, miks asi oli nii.

„Tema väike, emalikult nõiaaoline naine istus minu teisel poolel, kerides jalad enda alla ja vahtides läbi seinaaugu. Nägin ainult tema hallide juuste tolknevat salka, kõrget palenukki ja terava lõua tasast liikumist. Ilma et ta oleks liigutanud oma silmi metsadelt, mis ulatusid kuni mägedeni, küsis ta minult kaastundlikul häälel, mispärast Jim nii noorelt oli rännanud kodust, tulnud nii kaugele, pealegi läbi nii paljude hädadohtude. Kas ei olnud tal seal kaugel omal maal kodu ega sugulasi? Kas ei olnud tal vana ema, kes mäletas alati tema nagu?...

„Seliaks olin ma sootuks ette valmistamata. Võisin ainult midagi ebamääraselt kogelda ja pead raputada. Pärast märkas, et jätsin väga viletsa mulje, kui katsusin teele sattunud raskusist välja sipelda. Sellest silmapilgust peale jäi vana nakhoda ometi väga sõnakehvaks. Nagu mulle näis, ei meeldinud see teade temale hästi ja pealegi andis see temale ainet mõtleamiseks. Imelik küll, kuid veel samal õhtul (mis oli mul viimne Patusanis) esitati mulle see küsimus uuesti —

küsimus Jimi seletamatust saatusest. Ja see toob mu juba tema armuloo juurde.

„Oletan, teie arvate, et see on lugu, nagu te isegi võite endale kujutella. Oleme nii palju selliseid lugusid kuulnud ja suurem hulk meist arvab, et need polegi armulood. Enamasti näeme neis paljast juhust: paremal korral mõõduvat kirge, noorust, hukatust, mis määratud ununema isegi siis, kui ta tulemuseks on tõeline õrnus ja kahetsus. See vaade on enamasti ikka õige ja võib-olla maksab ta ka siin . . . Siiski, ma ei tea. Seda lugu jutustada pole sugugi nii kerge, nagu see võiks olla — kui väljuda harilikust vaatepunktist. Pealt näha on see lugu, nagu nii paljudki selletaolised: kuid minule paistab tema tagapõhjal ühe naise nukker kuju, selle julma tarkuse vari, mis maetud üksildasse hauda, kust vahib mulle vastu igatsevalt, abitult ja pitserdatud huultega. Haud ise, nagu mina teda nägin ühel varasel hommikul jalutades, oli üsna vormitu pruun küngas, mille jala ümber rida valgeid korallitükke ja mida piiras ümmarik lõhestatud noortest koorimata puudest tehtud aed. Saledate postide otsas rippus lilledest ja lehtedest punutud vanik — ja lilled olid värsked.

„Nõnda siis võin ma — olgu vari pärit mu kujutlusvõimest või mitte — igatahes näidata unustamatu haua tähelepanuväärilisele tõsiasi. Ja kui ma pealegi veel teile ütlen, et Jim on omade kätega töötanud hauaia kallal, siis taipate kohe selle loo eralduva ja isikliku joone. Tema andumises mälestusele ja armastusele, mis kuulub teisele inimolendile, on midagi iseloomulikult tõsist. Temal oli südametunnistus, ja see oli romantiline südametunnistus. Kogu oma elueas polnud jäleda Corneliuse abikaasal muud seltsilist, usaldusisikut ega sõpra kui tema tütar. Kuidas see õnnetu naine selle vastiku malakka portugaallasega abiellus — pärast seda, kui ta oli lahutatud oma tütre

isast — ja kuidas see lahutamine teostati, kas surmaga, mis võib mõnikord olla halastav, või kommete halastamatul sunnil, see on jäänud mulle saladuseks. Sellest vähesest, mis laskis mulle kõrvu puutuda Stein (tema tundis nii palju lugusid), olen veendunud, et tema polnud kuidagi harilik naine. Tema oma isa oli keegi valge; kõrge ametnik, neid inimesi, kel hiilgavad anded, kuid kes pole selleks küllalt tõnts, et saavutada edu, ja kelle karjäär lõpeb sagedasti tumeduses. Ma arvan, ka sel naisel pidi puuduma päästev tõntsus — ja tema elutee lõppes Patusanis. Meie üldine saatus . . . sest kus on see inimene — ma arvan tõsine, tundmus-tega inimene —, kes ei mäletaks vähemalt ebamääraseltki, et keset omamise täiust ta jäetakse maha kellegi või millegi väärtuslikuma poolt, kui on seda elu? . . . meie üldine saatus kiusab just naisi erilise julmusega taga. Ta ei karista nagu isand, vaid sünnitab kestvat piina, nagu tahaks ta seega rahuldada salajast, vaigistamatut viha. Peaks arvama, et olles määratud valitsema maa peal, tema ihaldab tasuda eriti neile olendeile, kes kõige enam näivad tõusvat üle maiste ettevaatuse köidikute; sest ainult naised oskavad ajuti sisendada oma armastusele midagi sellist, mis küllalt tuntav, et ajada hirmuvärinad peale — anda tundmusile ebamaise varjundi. Kõsin iseendalt imestusega — kuidas võib küll maailm neile paista — kas on tal sama kuju ja sisu kui meie teades, sama õhk, nagu meie hingates? Mõnikord ma mõtlen, see peab küll olema ebamõistuslikkude ülevuste valdkond, mis keeb nende seikleivate hingede erutusest ja mida valgustab kõigi võimalikkude hädaohtude ja loobumiste helk. Ometi kardan ma, ilmas leidub vähe õigeid naisi, kuigi pean muidugi silmas inimsoo hulka ja sugude arvulist tasakaalu. Ent olen kindel, et emas oli samuti tõsist naist, nagu näis seda olevat tütreksi. Tahes või tahtmata pean neid kahte endale kujutlema — esiti noor naine ja laps, pärast vana naine

ja noor neiu; aja samasus ja tema kiire lend; metsade võitmatu vall; üksildus ja segadus selle kahe maha-
jäetud elu ümber, iga nendevaheline sõna läbitud
kurva mõttega. Seal pidi vastastikku usaldama mitte
niipalju tõsiasju, ma arvan, kui sisimaid tundmusi —
kahetsusi — kartusi — kahtlemata ka hoiatusi: hoiatu-
si, mida noorem ei mõistnud enne täiesti, kui vanem
oli juba surnud — ja ilmus Jim. Siis, olen veendunud,
ta taipas nii paljugi — mitte kõike — hirmu peaasja-
likult, näib mulle. Jim nimetas teda sõnaga, mis tähenda-
b kallist, kallist kivi — kalliskivi. Kena, eks? Kuid
tema sai ju kõigega hakkama. Tema oli võrdne oma
õnnega, nagu ta pidi — lõpuks — olema võrdne oma
õnnetusegagi. Kalliskiviks nimetas ta teda; ja tema ütles
seda, teate, samuti, nagu ta oleks öelnud „Jane“ —
abieluliselt, koduselt, rahulikult. Mina kuulsin seda
nime esimest korda minutit kümme pärast seda, kui
olin saanud Jimi hoovi, kus ta tahtis mul käe otsast
raputada ja siis mööda treppi üles jooksis, et seal raske
räästa all rõõmsat, poisilikku kisa teha. „Kalliskivi!
Oo Kalliskivi! Ruttu! On saanud keegi sõber,“ ...
ja äkki tumedal rõdul mulle näkku vahtides ta pomis-
ses tõsiselt: „Te ju teate — seda — mitte mingit
neetud lollust sellest — ei suuda teile öelda, kui palju
ma temale võlgnen — ja nii siis — te ju mõistate —
mina — just nii nagu . . .“ Tema rutulise, argliku
sosina katkestas majas vilksatav valge kuju ja sealt kostev
nõrk hüüe ning lapselik, kuid energiline väike nagu
ühes peente joonte ja sügava, tähelepaneliku pilguga
piilus sisemisest tumedusest, nagu lind oma pesakoo-
past. Mind rabas muidugi tema nimi, kuid alles hiljem
sidusin ta imeliku kuulujutuga, millest mulle räägiti mu
teekonnal, kuski väikeses ranna-asunduses, Patusani
jõesst kakssada kolmkümmend penikoormat lõuna pool.
Steini kuunar, millega sõitsin, peatus seal mingisuguste
saaduste kogumiseks ja rannal leidsin oma suureks üllatuseks,
et see vilets asundus võis uhkeldada kolmanda

järgu asetäitja abivalitseja asukohana; ametnik ise oli
suur, paks, räpane, silmipilgutav segaverelane, paksude
läikivate huultega. Mina leidsin ta selili pikutamas pilli-
roost toolil, vastikult avatud nõõpidega, mingi suur rohe-
line leht auraval peal ja teine käes, mida ta tarvitas
laisalt lehvikuna . . . Teel Patusani? Oh jaa. Steini
äriühing. Tema teadis juba. On luba käes. Ei puutu
temasse. Seal ei olevat enam nii väga halb, tähendas ta
hooletult ja nohises siis edasi: „Mingisugune valge hul-
gus on sinna pugunud, nagu ma kuulen . . . Mis?
Mis te ütlete? Teie sõber? Ah nii! . . . Siis on
ikka õige, et keegi *verdammte*¹⁾ — Mis ta teeb seal?
Oskas sisse pugeda, võrukael. Eh? Ma polnud selles
kindel. Patusan — seal lõigatakse üksteisel kõrisid —
meisse see ei puutu.“ Ta katkestas, et ohata: „Oah!
Kõigeväeline! Kuumus! Kuumus! Lõpuks võib sel-
les loos ometi midagi tõtt olla ja . . .“ Ta sulges ühe
oma tõpralikult klaasise silma (silmalauk jätkas värise-
mist), kuna ta teisega piilus mulle julmalt otsa.
„Vaadake,“ ütleb tema saladuslikult, „kui — mõis-
tate? — kui tema on tõesti midagi väga head pihku
saanud — mitte mõni teie roheline klaas — mõistate? —
mina olen valitsuse ametnik — teie ütlete sellele võ-
rukaelale . . . Eh? Mis? Teie sõber?“ . . . Ta hõlju-
tas end vaikselt toolil . . . „Seda te ütlesite juba,
just nõnda; ja ma olen rõõmus teile seda näpunäidet
andes. Arvan, ka teie tahaksite midagi sellest saada?
Ärge segage mind. Teie öelge talle, et mina olen seda
lugu kuulnud, kuid oma valitsusele pole ma veel tea-
tanud, veel mitte. Mõistate? Milleks teatada? Eh?
Öelge talle, et ta tuleks minu juurde, kui ta pääseb
eluga maalt välja. Ta hoidku paremini silmad lahti.
Eh? Mina tõotan temale mitte mingeid küsimusi esi-
tada. Täiesti oma vahel — mõistate? Ka teie — teie
ka saate minult midagi. Väike komisjon vaeva eest.

1) Neetud.